

היום שאחרי עבאס: מדריך כללי והזווית הישראלית

אודי דקל ונועה שוסטרמן

היום שאחרי עבאט

משמעויות אסטרטגיות לישראל

אודי דקל ונועה שוסטרמן

היום שאחרי עבאס

משמעויות אסטרטגיות לישראל

אודי דקל ונועה שוסטרמן

המכון למחקרי ביטחון לאומי

משלב בתוכו את מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים, הוקם בשנת 2006. למכון שתי מטרות מוצהרות: הראשונה היא לערוך מחקרים בסיסיים בנושאי הביטחון הלאומי של ישראל, המזרח התיכון והמערכת הבינלאומית, וזאת על פי אמות המידה האקדמיות הגבוהות ביותר, והשנייה – לתרום לדין הציבורי ולעבודת הממשל בנושאים שנמצאים, או ראוי שיימצאו, בראש סדר היום הביטחוני של ישראל.

קהלי המטרה של המכון למחקרי ביטחון לאומי הם דרג מקבלי ההחלטות, מערכת הביטחון, מעצבי דעת קהל בישראל, הקהילה האקדמית העוסקת בתחומי הביטחון בישראל ובעולם והציבור המתעניין באשר הוא.

המכון מפרסם מחקרים שלדעתו ראויים לתשומת הלב הציבורית ושומר על מדיניות נוקשה של אי־משוא פנים. הדעות המובעות בפרסומים הן של המחברים בלבד, ואינן משקפות בהכרח את העמדות של המכון, של נאמניו או של האישים ושל הגופים התומכים בו.

המכון למחקרי ביטחון לאומי

חיים לבנון 40

ת.ד. 39950

רמת־אביב

תל־אביב 6997556

info@inss.org.il

<http://www.inss.org.il/he>

ISBN: 978-965-92972-4-5

עורכת הסדרה: ד"ר ענת קורץ, מנהלת המחקר, המכון למחקרי ביטחון לאומי

עריכת לשון והגהה: מירה ילין

הביאה לדפוס: נעם רן, המכון למחקרי ביטחון לאומי

עיצוב גרפי: מיכל סמו קובץ, המשרד לעיצוב גרפי, אוניברסיטת תל אביב

אינוגרפיקות ועזרים גרפיים: שי ליברובסקי, המכון למחקרי ביטחון לאומי

עיצוב העטיפה: שי ליברובסקי, המכון למחקרי ביטחון לאומי

תמונת העטיפה: Marko Djurica (רויטרס), עיבוד: סטודיו INSS

תוכן העניינים

5	על המחברים
6	תקציר
13	מבוא
19	פרק ראשון: התפקידים לאיזוש ומשמעויות ל"יום שאחרי עבאס"
22	האינטרסים הישראליים
23	מצבי יסוד של הרשות הפלסטינית
24	משתנים עיקריים
28	פרק שני: תרחישים מובילים
28	תרחיש א – מועמד מוסכם
29	הזדמנויות בתרחיש חיובי
32	תרחיש ב – מאבקי ירושה
33	מוקדי הכוח
38	השלכות
40	תרחיש ג – בחירות
41	הזדמנויות וסכנות לישראל
41	יורשים אפשריים
46	תרחיש ד – כאוס, אי־יציבות מסוכנת והתפרקות הרשות הפלסטינית
46	תת־תרחיש 1ד – הנהגה קולקטיבית
47	תת־תרחיש 2ד – השתלטות של מפקדי מנגנוני הביטחון (הפיכה צבאית)
47	תת־תרחיש 3ד – התפרקות הרשות לתת־מערכות אזוריות
50	תרחיש ה – דומיננטיות של חמאס בגדה המערבית
50	תת־תרחיש ה1 – השתלטות כוחנית־צבאית של חמאס על הגדה המערבית
50	תת־תרחיש ה2 – ניצחון חמאס בבחירות

51	תת־תרחיש 3 – התרחבות השפעה "זוחלת" של חמאס ונסיגה במעמד הרשות
52	גורמים התורמים לתרחיש כאוס – החמרת מגמות בחברה הפלסטינית ואובדן לגיטימציה ציבורית
53	פער בין־דורי
53	מרכז ופריפריה
54	תחרות בין ארגונים
55	המצב הכלכלי
56	השלכות תרחישי כאוס על ישראל
57	פרק שלישי: הזווית האזורית
57	ירדן
58	מצרים
60	מדינות המפרץ
62	סיכום: ישראל והתעצבותה־התייצבותה של המערכת הפלסטינית
65	המלצות מדיניות לישראל
76	מקורות

על המחברים

אודי דקל (תת־אלוף מיל") – חוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי, ראש אשכול פלסטינים. כיהן כמנהל המכון למחקרי ביטחון לאומי, וקודם לכן כראש מנהלת המשא ומתן עם הפלסטינים במסגרת תהליך אנאפוליס בתקופת ראש הממשלה אהוד אולמרט. ביצע שורה ארוכה של תפקידים בצה"ל בתחומי המודיעין, שיתוף פעולה צבאי בינלאומי ותכנון אסטרטגי. תפקידו האחרון בצה"ל היה ראש החטיבה לתכנון אסטרטגי, ולפני כן ראש חטיבת קשרי החוץ ומפקד יחידת הקישור לזרים וראש מחלקת המחקר בלהק מודיעין בחיל האוויר. אודי דקל עמד בראש ועדות צבאיות משותפות עם מצרים וירדן ובראש הוועדה המשולשת לישראל, לאו"ם וללבנון אחרי מלחמת לבנון השנייה.

נועה שוסטרמן – חוקרת במכון למחקרי ביטחון לאומי, רכזת תוכנית מחקר פלסטינים. בעלת תואר שני ביחסים בינלאומיים עם התמקדות במזרח התיכון מאוניברסיטת ניו יורק (NYU), שאליה הגיעה כמלגאית של קרן פולברייט מטעם מחלקת המדינה האמריקאית. במהלך שהותה בניו יורק עבדה בפורום למדיניות ישראל (Israel Policy Forum). לפני כן עבדה בערוצי תקשורת ישראלים וסיימה תואר ראשון בפילוסופיה, כלכלה, מדע המדינה – פכ"מ באוניברסיטה העברית.

תקציר

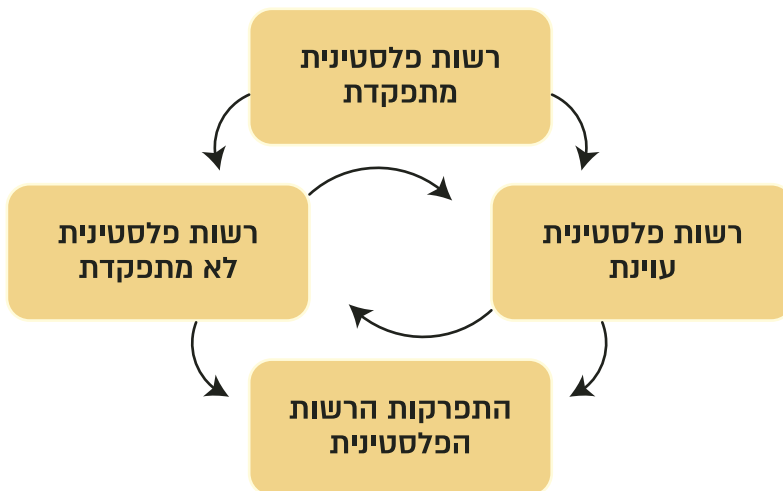
שאלת מחליפו או יורשו של נשיא הרשות הפלסטינית (רש"פ) מחמוד עבאס (אבו מאזן) היא אחד הגורמים המעצבים החשובים ביותר בזירה הפלסטינית בשנים האחרונות. היא מאיצה את היריבות בין גורמי הכוח העיקריים – פתח וחמאס – וגורמת לפגיעה באפקטיביות השליטה של הרשות. כאשר עזיבתו של עבאס תהפוך למציאות תיווצר טלטלה פוליטית ואף משבר של ממש במחנה הפלסטיני. עבאס מכהן בשלושה תפקידים מרכזיים בזירה הציבורית הפלסטינית: נשיא הרש"פ, תפקיד שאליו נבחר בבחירות ב־2005; יו"ר אש"ף ויו"ר תנועת פתח, אך כיום הוא נתפס כשליט דיקטטורי, שכן בחירות להחלפתו או לבחירתו מחדש מעולם לא התקיימו.

נכון להיום לא ידוע עד מתי תימשך כהונתו של עבאס בן ה־86, שמצבו הבריאותי רעוע. במהלך כהונתו הוא דאג לכך שלא תצמח ברש"פ דמות פוליטית פופולרית שעלולה להאפיל עליו, והוא אינו מוכן בפומבי את הקרקע לעזיבתו. על אף ניסיונות של עבאס מהעת האחרונה למקם את חוסיין א־שיח' כמחליפו, נכון למועד כתיבת שורות אלה המהלך אינו זוכה לתמיכה ציבורית ואף מפלג את שורות פתח. אם לא יחול שינוי במצב זה ועבאס ירד מהבמה במפתיע, הרשות הפלסטינית עלולה למצוא עצמה חסרת הנהגה מוסכמת וללא תהליך מוסדר ומוסכם מראש לכינון הנהגה חדשה, בעוד אנשים שונים טוענים לכתר ומבקשים לרשת את אחד מתפקידיו או את כולם. מאבקי הירושה משפיעים כבר כיום על יחסי הכוחות בזירה הפלסטינית, ובתוך תנועת פתח ניכרת מגמה שבה פעילים רבים אינם סרים למרותו של עבאס ואף פועלים נגד הרשות הפלסטינית. דוגמה אחת היא הרחקתו של תאופיק אל־טיראווי (לשעבר מפקד מנגנון המודיעין הכללי) ממוקדי הכוח של התנועה בעקבות ביקורת שהשמיע נגד א־שיח'. גם ג'יבריל רג'וב, מזכ"ל הוועד המרכזי של פתח, הסביר כי המחויבות הטוטאלית למנהיג אחד (קודם יאסר ערפאת ואחריו עבאס – מעין אב הדורש נאמנות גורפת בכל מחיר וזוכה לה) שירתה את המטרה הפלסטינית בעבר, אך צפויה לעבור מן העולם לטובת השינוי הנדרש במחנה הפלסטיני. עוד הבהיר כי השלב הבא יהיה שונה לחלוטין מהעבר, לטובת החלטה קולקטיבית ושותפות בכל מוסדות ההנהגה. מסמך זה לא נועד לנבא מי יהיה מחליפו של עבאס אלא לבחון מספר תרחישים ליום שאחרי עבאס, את השלכותיהם על הזירה הפלסטינית ואת משמעויותיהם לישראל.

התרחישים שנבחנו:

- עבאס מטפח וממנה יורש מוסכם שייכנס לשלושת תפקידיו.
- מתקיימת חלוקת שלושת התפקידים – נשיאות הרש"פ, יו"ר אש"ף ויו"ר תנועת פתח – בין אישים שונים, ומתייצבת הנהגה קולקטיבית.
- מתקיימות בחירות לנשיאות הרשות הפלסטינית (לא מחייב קיום בחירות למועצה המחוקקת).
- אין הסכמה לגבי היורש או היורשים, ומתנהלים מאבקי ירושה ממושכים בין המתמודדים על ההנהגה.
- חמאס מנסה לבצל את ההזדמנות להשתלטות על הרשות הפלסטינית, וכן השתלבות באש"ף והשתלטות עליו בהמשך.
- המערכת הפלסטינית נשאבת לכאוס, אי-יציבות וחוסר תפקוד, המובילים להתפוררות הרשות הפלסטינית ולעלייתם של גורמים עוינים לישראל.

דינמיקת מצבי היסוד של הרשות

כל אחד מהתרחישים מוביל לשרשרת השלכות ותת־תרחישים, שישפיעו על מצבה של הרש"פ ועל ישראל, ואלה ייבחנו במסמך זה.

לאור ריבוי הגורמים המשפיעים והתרחישים האפשריים קיים קושי לנבא את עתיד המערכת הפלסטינית. לפיכך, על ישראל להתכונן לארבעה מצבי יסוד של הרשות הפלסטינית ביום שאחרי עבאס: רשות פלסטינית מתפקדת והמשך התיאום; רשות פלסטינית עוינת כלפי ישראל; רשות פלסטינית שאינה מתפקדת ואף כושלת; התפרקות הרשות הפלסטינית. בעבודה זו נבחנו התרחישים ביחס לשלושה מצבי יסוד הנוגעים לקיומה ולתפקודה של הרשות הפלסטינית ביום שאחרי עבאס. המצב הרביעי של התפרקות הרשות הוא המדאיג ביותר, כי משמעותו היווצרות מציאות של מדינה אחת או חזרה לממשל צבאי. במצב זה עסקנו פחות, אם כי יש בו הזדמנויות לעיצוב מחדש של מערך הכוחות בזירה הפלסטינית, כולל סיפוח שטחי C או הכרה בחמאס כגורם המייצג את הפלסטינים.

תיאור מצבי היסוד:

א. רשות פלסטינית מתפקדת ומשתפת פעולה עם ישראל, בדומה למצב כיום, בעיקר במאבק בטרור, בהנחלת חוק וסדר בשטחי הרשות ובטיפול בנושאים האזרחיים של האוכלוסייה הפלסטינית המתגוררת בהם.

ב. רשות פלסטינית מתפקדת אך בעלת גישה עוינת כלפי ישראל, בהשפעת גורמים קיצוניים שישתלטו על סדר יומה.

ג. רשות פלסטינית נחלשת מאוד, ללא תפקוד אפקטיבי בכל המישורים, עד כדי היותה ישות כושלת, והתחזקות התהליכים המובילים להתפרקותה.

ד. מצבים ב' וג' עלולים להוביל לכאוס שבמסגרתו הרש"פ תפסיק להוות גורם מייצב, לא תתפקד ולא תוכל למשול, ובפועל תתפורר, בין בשל הדינמיקה או במסגרת החלטה של ההנהגה הפלסטינית "להחזיר את המפתחות" לישראל.

כאוס, אנרכיה והתפרקות

- קריסה מערכתית
- התפרקות לתת-
- מערכות אזוריות

אי-יציבות מתמשכת

- אלימות עממית וטרור
- תמיכה גוברת בחמאס
- הפסקת הסיוע הכלכלי

המשכיות

- מנהיג נבחר או מוסכם
- הנהגה קולקטיבית
- דומיננטיות המנגנונים

מקורות: תמונה ימנית: REUTERS/Mohamad Torokman; תמונה אמצעית: John Gomez/shutterstock.com; תמונה שמאלית: abu adel - photo/shutterstock.com

התכלית האסטרטגית של ישראל מכוונת לרשות פלסטינית יציבה, אחראית ומתפקדת באפקטיביות, המשתפת פעולה עם ישראל בתחום הביטחוני, המדיני, החברתי והכלכלי. במסמך זה מנותחות הדרכים שיועילו לשימור האינטרס הישראלי, קרי לקידום התכלית האסטרטגית.

ישראל יכולת למתן חלק מהמגמות השליליות הצפויות להתפתח או להיות מואצות עם צאתו של מחמוד עבאס מהזירה הפוליטית, ולתמוך בתהליכים העשויים לתרום ליציבות יחסית ולהמשך תפקוד אפקטיבי של הרשות, כמו אי-התערבות בתהליכי הסדרה במערכת הפלסטינית ושימור אופציות מדיניות עתידיות לעיצוב מציאות של ישות פלסטינית נפרדת ומובחנת מישראל. עם זאת, על כל מהלך ופעולה ישראלית בהקשר של חילופי הנהגה הפלסטינית להיעשות באופן מדוד וזהיר, בלי להסתבך בניסיון "להנדס" פוליטית את המערכת הפלסטינית או ליצור רושם שבכוונתה לכפות עליה הנהגה מועדפת. בד בבד על ישראל לנסות לעצור תהליכים בעלי אופי וכיוון כאוטיים, שיביאו להתפרקות הרשות הפלסטינית וישאבו שוב את ישראל למעורבות ישירה ועמוקה בגדה המערבית, כלומר למצב של ממשל צבאי, ויאיצו את המגמה הנוכחית של גלישה למציאות של מדינה אחת. על אף האינטרס הישראלי המובהק בשימור הרשות הפלסטינית בהנהגת פתח, שעדיין דבק רשמית בדרך המדינית להשגת המטרה המדינית-לאומית של כינון מדינה פלסטינית עצמאית, ישראל מוגבלת ביכולתה להשפיע על הפוליטיקה הפנים-פלסטינית. עם זאת, ישראל יכולה למתן חלק מהמגמות השליליות הניכרות בזירה הפלסטינית באמצעות

הידברות עם מנהיג חדש או הנהגה חדשה; תמיכה בכלכלה הפלסטינית ושיפור מרקם החיים של האוכלוסייה הפלסטינית, בדגש על הגדה המערבית אך גם על רצועת עזה, אם חמאס יכיר בהנהגה החדשה; שיפור יכולות המשילות של הרשות; תמיכה בתהליכי הסדרה במערכת הפלסטינית בסיוע מדינות באזור, ארצות הברית ואירופה; שימור מחויב ומשכנע של האופציה והאופק לפתרון של שתי מדינות.

על מערכת הביטחון להתכונן לתרחיש הפסימי של כאוס ואנרכיה, עד כדי התפרקות הרשות הפלסטינית וצורך לעצב את הזירה הפלסטינית מחדש. חיוני לבחון כל תגובה ישראלית לתקריות אלימות, תוך הקפדה על כך שהתגובה לא תהווה נדבך שיתווסף לגורמים המאיצים את התפרקות המערכת הפלסטינית, פן תהיה בחזקת נבואה שמגשימה את עצמה! יש להתמיד במדיניות הבידול בין הגדה המערבית לרצועת עזה, כדי להקשות על חמאס להרחיב את השפעתו בגדה המערבית ולמנוע השתלטות הדרגתית של הארגון על הרשות הפלסטינית. בד בבד, חשוב לשמר רגיעה ביטחונית בעוטף רצועת עזה, בשל הזיקות וההשראה באלימות בין רצועת עזה לגדה המערבית. יש לגייס את העולם הערבי לסייע לרשות הפלסטינית בתפקודה השוטף ובתהליך בניית מדינה ושיפור הכלכלה, ולמנוע מתן סיוע לגורמים סוררים ובראשם חמאס.

בהנחה שתיבחר או תמונה הנהגה חדשה או זמנית ברשות הפלסטינית משורות תנועת הפתח, נכון לישראל לפעול באופן הבא:

- להמשיך לחזק את שיתוף הפעולה הביטחוני עם מנגנוני הביטחון של הרשות הפלסטינית. לכן יש להימנע ככל האפשר, להוציא מקרים חריגים, מפעולות מבצעיות שיביכו את מנגנוני הביטחון של הרשות, או יפגעו בלגיטימיות הציבורית של הממשלה החדשה.
- להשכיל לספוג גישה לעומתית כלפיה בזירה הבינלאומית מצד ההנהגה הפלסטינית החדשה, כל עוד זו אינה מעודדת פעילות טרור ואלימות. זאת מתוך הבנה שהלעומתיות אמורה לסייע להנהגה החדשה לבסס לעצמה לגיטימיות בציבור הפלסטיני.
- לבחון על בסיס תקופתי ויחד עם שותפים בינלאומיים, ובעיקר ארצות הברית, ירדן ומצרים, את מצב הציבות בצד הפלסטיני ולגבש עימם דרכים לחיזוק ההנהגה החדשה, ובין היתר לנסות לאתר דרכים שיאפשרו את חידוש התהליך המדיני כגורם מייצב.
- חשוב לגבש הבנות עם ההנהגה החדשה, שתכליתן תהיה שיפור המצב הכלכלי ותשתית השירותים הניתנים לאוכלוסייה הפלסטינית. אפשר לעשות זאת בשותפות עם מדינות באזור ומחוצה לו שיש להן אינטרס ביציבות בזירה הפלסטינית. זאת גם במצב שתקום

ממשלת אחדות פלסטינית, ובתנאי שחמאס לא ימלא בממשלה הפלסטינית תפקיד מפתח כמו ראש הממשלה או שר הפנים האחראי לביטחון הפנים.
 על ישראל להימנע ממהלכים שיחסמו כל נתיב של חזרה לתהליך מדיני עם ההנהגה החדשה, כמו מחטפים וקביעת עובדות טריטוריאליות בגדה המערבית, אשר יאיצו את הגלישה למציאות של מדינה אחת.

עיקרי ההמלצות

בידי ישראל הכוח לחזק את המנהיג ולהפחית את אי-היציבות בקיום ובשיפור שגרת ומרקם החיים.

מתן תמורות לרשות הפלסטינית על גישה חיובית (ולא מתאגרת), לשם מניעת שחיקה במעמדה.

בלימת חמאס וסיוע להתחזקות המחנה התומך בהסדר מדיני, על ידי פתיחת דלת לתהליך מדיני.

שימור התיאום עם מנגנוני הביטחון של הרש"פ, ללא כגיעה בחופש הפעולה הביטחוני של ישראל.

חיזוק מנגנוני הביטחון של הרש"פ, מתן תמורות עבור שיתוף פעולה וסיוע בשיפור האפקטיביות שלהם.

גיוס העולם הערבי לסייע לתפקוד הרש"פ תחת הנהגה חדשה ולהליכי צמיחה כלכלית ובניית מדינה.

הימנעות מאחריות כוללת לאוכלוסייה הפלסטינית ומחזרה לממשל צבאי.

מניעת גלישה למציאות של מדינה אחת.

כותבי המסמך מבקשים להודות לכל מי שלקח חלק בתהליך החשיבה, הכתיבה והעריכה. צוות החוקרים בתוכנית יחסי ישראל-פלסטינים: יוחנן צורף, ד"ר קובי מיכאל, עו"ד פנינה שרביט-ברוך, ד"ר חגי אטקס, ד"ר עודד ערן וד"ר שירה עפרון. חוקרים נוספים שסייעו: ד"ר אופיר וינטר וד"ר יואל גוז'נסקי. תודה מיוחדת לד"ר ענת קורץ, עורכת המסמך ומנהלת המחקר במכון.

מבוא

מחמוד עבאס בן ה־86 בעת כתיבת שורות אלה מחזיק מזה 17 שנים בשלושת תפקידי ההנהגה הבכירים בזירה הפלסטינית:

- יו"ר הארגון לשחרור פלסטין (אש"ף)
- נשיא הרשות הפלסטינית (רש"פ)
- יו"ר תנועת פתח

עבאס ירש את תפקידים אלה מקודמו, יאסר ערפאת, שכיהן כיו"ר הוועד הפועל של אש"ף במשך 35 שנים, כיו"ר פתח כארבעה עשורים וכנשיא הרש"פ במשך עשר שנים. עלייתו של עבאס לכס ההנהגה הפלסטינית סימנה את סופה של תקופת האינתיפאדות – ההתקוממויות העממיות הפלסטיניות – שהובלה על ידי מנהיגות לובשת מדים ושילבה בין טרור למדיניות. תקופת הנהגתו של עבאס מאופיינת בדבקות בדרך המדינית ובשלילת האלימות והטרור, אך בה בעת בגישה לעומתית כלפי ישראל במוסדות בינלאומיים; בבניית המדינה הפלסטינית ומוסדותיה; בהשלטת חוק וסדר בשטחים שבשליטת הרש"פ, וזאת בהתאם לחזונו של עבאס – "רשות אחת, חוק אחד ונשק אחד". לחובתו יירשמו הפיצול בין הגדה המערבית לרצועת עזה בין שתי התנועות הפלסטיניות המרכזיות – פתח וחמאס – והקיפאון הממושך בתהליך המדיני, שמשמעותו התרחקות מיכולת לממש את החזון של פתרון שתי המדינות, ובמסגרת זו כינון מדינה פלסטינית על בסיס גבולות ה־4 יוני 1967, שבירתה מזרח ירושלים.

עם מותו של ערפאת בשלהי 2004 הייתה הסכמה רחבה בקרב מוסדות ההנהגה של תנועת פתח כי עבאס יהיה המועמד לנשיאות הרשות הפלסטינית. בבחירות לנשיאות שנערכו ב-2005 (ולא נערכו שוב מאז) זכה עבאס ב־62 אחוזים מקולות הבוחרים, תוך שהדגיש את עמדותיו בעד משא ומתן עם ישראל, נגד מאבק מזוין ובעד הסכם להקמת מדינה פלסטינית על בסיס גבולות '67 שבירתה מזרח ירושלים, וכן מימוש 'זכות שיבה' לפליטים הפלסטינים. פרשנים רבים מעריכים שבחירתו של עבאס נבעה דווקא מכך שלא היה דמות כוחנית ודבק בדרך המדינית, כך שלא עורר רגשות עזים נגדו. קודם לבחירתו נמנה עבאס עם הנהגת אש"ף במשך שנים רבות, עוד מימי השתלבותה של תנועת פתח באש"ף ב־1968, ורוב הזמן תיפקד כיד ימינו של המנהיג הבלתי מעורער יאסר ערפאת. עבאס כיהן תקופה קצרה כראש ממשלת הרשות הפלסטינית לצידו של ערפאת, ולכן עם

מותו של ערפאת גלש בטבעיות לתפקיד יו"ר הרש"פ וזכה לתואר נשיא הרשות, כאשר הטוענים האחרים לכתר האמינו שיוכלו עם הזמן להדיחו או לרשת אותו.

עוד מראשית דרכו דבק עבאס בגישה שלפיה התנגדות אלימה אינה מקדמת את המטרה המדינית הפלסטינית, ויש לפעול בדרכים דיפלומטיות בזירה הבינלאומית. גישתו לא הייתה מקובלת במשך שנים רבות ואף הייתה שולית בשיח הפלסטיני והערבי, שכן הוא קרא להידברות עם ישראל ועם ישראלים עוד לפני ההכרה ההיסטורית של אש"ף במדינת ישראל (בגבולות 4 יוני 1967), שהוכרזה בכינוס המועצה הלאומית הפלסטינית (מל"פ) ה-19 שנערך באלג'יר ב-1988, בזמן שבגדה המערבית וברצועת עזה התחוללה האינתיפאדה הראשונה (מאז שלהי 1987). עבאס מילא תפקיד מרכזי בשיחות הישירות עם נציגים ישראלים, אומנם בערוץ שמאחורי הקלעים (track II), אשר הובילו להסכמי אוסלו, ועם החתימה על ההסכמים דרכו זכתה להכרה והוא יצא מן הצללים.

הנזק הרב שנגרם לפלסטינים בתקופת האינתיפאדה השנייה (2000–2005), שהייתה מתקפת טרור רצחנית נגד האוכלוסייה היהודית בישראל, אך גרמה גם להרג אלפי פלסטינים ולהרס רב של בתים ורכוש (פלדמן, 2001); לאובדן לגיטימציה למימוש השאיפות הלאומיות הפלסטיניות באמצעות טרור ואלימות, הן בעיניים ישראליות והן בזירה הבינלאומית, בשל בחירת דרך הטרור במקום משא ומתן; לאובדן מקומות עבודה; להגברת הגבלות תנועה על ידי ישראל; לפגיעה בכלכלה ובמרקם החיים הפלסטיניים, ובהמשך גם לבניית המכשול הביטחוני שנתפס בעיני הפלסטינים כחומת הפרדה (בצלם, 2017) – כל אלו סללו את הדרך לעלייתו של מנהיג שהבטיח להביא רוח שונה מזו של קודמו ערפאת. ואכן, עבאס זכה לחיבוק ולהכרה בינלאומית ובין-ערבית.

תחילת תקופתו של עבאס התאפיינה בתהליך אינטנסיבי לבניית הבסיס למדינה הפלסטינית העתידית, שאותו הוביל עם ראש הממשלה הפלסטיני סלאם פיאד. עבאס, שחרת על דגלו את המאבק בטרור ושאף להשיב לגיטימציה בינלאומית למאבקו של העם הפלסטיני, פיתח את התיאום הביטחוני עם ישראל ודאג לשמרו גם בתקופות של מתיחויות מדיניות וביטחוניות, למרות שמעת לעת איים להפסיקו. גם כאשר התיאום עם ישראל הופסק בשנת 2020, על רקע הצהרותיה של ישראל בדבר סיפוח שטחים על פי מתווה שפרסם ממשל ארצות הברית בזמן נשיאותו של דונלד טראמפ – "תוכנית המאה" (Trump White House, 2020), הוא נשמר בפועל בדרגי השטח שהמשיכו לפעול נגד הטרור. וברקע, כהונתו של עבאס התאפיינה ברמה ההצהרתית בחתירה להסכם קבע כדרך יחידה לפתרון הסכסוך.

מאז שנת 2014, לאחר הניסיון האחרון להגיע להסדר קבע עם ישראל בתיווך מזכיר המדינה האמריקאי ג'ון קרי ואחרי מבצע צוק איתן ברצועת עזה – העימות בין ישראל לחמאס – נקלע התהליך המדיני ל"הקפאה עמוקה". במקביל התחזק חמאס על חשבון פתח והרש"פ. השחיקה במעמד פתח החלה עוד עם ניצחונו של חמאס בבחירות למועצה המחוקקת (הפרלמנט הפלסטיני) שנערכו ב-2006 ועם השתלטותו הכוחנית כעבור שנה על רצועת עזה, שבה הוא שולט עד היום ומהווה ישות שלטונית ופוליטית מתחרה לפתח ולרשות הפלסטינית.

שחיקתה של הרשות כריבון לגיטימי יחיד בזירה הפלסטינית הואצה בשל הקיפאון המדיני המתמשך והמדיניות של ממשלות ישראל, המונעות או לפחות דוחות כל הסדר שיוביל להקמת מדינה פלסטינית. ככל שממשלות אלו פעלו להמשך הבנייה בהתנחלויות בגדה המערבית והקימו חדשות, לצד הכשרת מאחזים לא-מורשים והתגברות איומי הסיפוח בעקבות תוכנית טראמפ, ובהמשך החתימה על הסכמי אברהם (U.S. Department of State, n.d.) – הנורמליזציה בין ישראל לאיחוד האמירויות, בחרין, סודאן ומרוקו – התערעה הלגיטימיות של דרכו המדינית של עבאס ונחלש כוחו הציבורי. גישתו, הנחשבת פייסנית ומשרתת את הכיבוש הישראלי, זוכה לקיתונות של ביקורת מצד הציבור הפלסטיני.

יתר על כן, תחת שלטון עבאס פתח ואש"ף איבדו מכוחם לטובת הרשות הפלסטינית, המחזיקה כיום במוקדי הכוח בגדה המערבית, מוכרת בזירה הבינלאומית כממשלה המייצגת ישות בדרך למעמד של מדינה וברשותה מנופי השפעה על רצועת עזה. חמאס קובל על שליטת ארגון פתח באופן מלא באש"ף וברשות הפלסטינית, ובעיני פלסטינים רבים הוא חלופה לגיטימית להנהגת התנועה הלאומית הפלסטינית. פתח נחשב לארגון מסובב ומאובן, המשמר את מוקדי הכוח המסורתיים ואינו מאפשר צמיחת מוקדי כוח חדשים, בעיקר מאז השתלט עבאס על ראשות אש"ף ופתח ועל נשיאות הרשות. חמאס מתגאה בהיותו תנועה חברתית המקיימת בחירות סדירות למוסדותיה – הנהגת החוץ, הנהגת רצועת עזה, הנהגת הגדה המערבית וכן בקרב האסירים הכלואים בישראל ובמחנות הפליטים – ואלה מנוהלים באופן שיתופי. זאת על אף הקשיים שמערימות ישראל והרשות הפלסטינית. גם אש"ף, הארגון המייצג את כלל הפלסטינים בשטחים ובפזורה ואמור לאגד בתוכו את כל הפלגים הפלסטיניים המרכזיים, הפך ברבות השנים ארכאי ובעל השפעה מועטה על מקבלי ההחלטות, ובעיקר בעל משמעות סמלית.

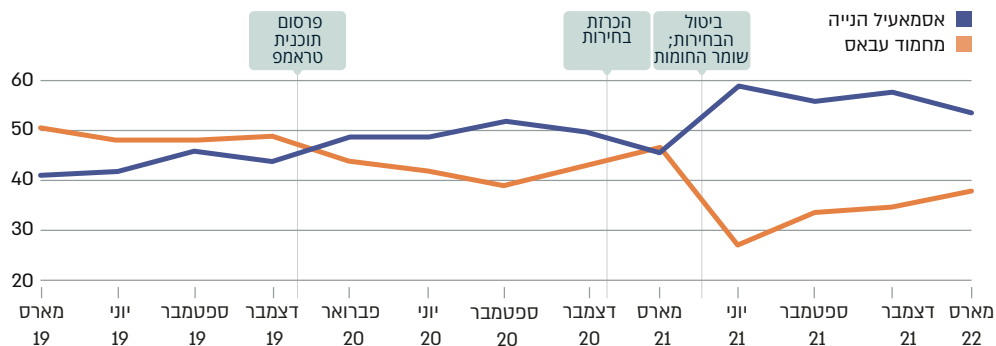
הרשות הפלסטינית והעומד בראשה נמצאים אם כן במשבר אמון חסר תקדים מול הציבור הפלסטיני. עבאס, שהצטייר בתחילת כהונתו כמנהיג שקול אשר הבטיח להקים

מוסדות מדינה דמוקרטיים, פגע בפועל באותם מוסדות, לא ערך בחירות, מינה נאמנים לתפקידי מפתח, החליש מתנגדים ויריבים פוליטיים ודיכא גילויי מחאה נגדו. הביקורת הציבורית על עבאס אישית התעצמה בעקבות ביטול הבחירות לראשות הרשות ולמועצה המחוקקת הפלסטינית, שהיו אמורות להתקיים במאי 2021, ולאחר מכן בשל המערכה שניהל חמאס נגד ישראל, שבמסגרתה ובעקבותיה מיצב עצמו כמוביל המחנה הפלסטיני ומגן ירושלים. לכך חברו המצב הכלכלי הרעוע כתוצאה ממגפת הקורונה והירידה הניכרת בהיקף התרומות לרשות הפלסטינית. אל מול אלה בולטים הישגי חמאס מול ישראל – הקלות בסגר על רצועת עזה, יציאת פועלים מעזה לעבודה בישראל וכן תחילת פרויקטים של שיקום ברצועה.

סקרי דעת הקהל מעידים על חוסר לגיטימיות בולט לשלטונו של עבאס ולרשות הפלסטינית כולה, כאשר הגורם המערער העיקרי הוא היריבות הפוליטית מול חמאס. בסקר שערך מכון המחקר Palestinian Center for Policy and Survey Research בראשות ד"ר חליל שק'אקי, בשיתוף עם Konrad Adenaur Stiftung (PSR, 2021) בחודש יוני 2021, כחודש לאחר מבצע שומר החומות וחודשיים לאחר ביטול הבחירות, נמצא כי שני שלישים מהציבור הפלסטיני מתנגדים לביטול או לדחיית הבחירות, ואינם מאמינים לטיעונו של עבאס כי הדחייה נבעה מכך שישראל לא אפשרה להצביע בירושלים. רבים סוברים כי מקורה בחששו של עבאס כי תוצאות הבחירות ייטו לטובת חמאס. כמו כן, ממצאי הסקר הראו שאילו התקיימו בחירות לנשיאות עבאס היה מפסיד לאסמאעיל הנייה (59 אחוזים להנייה לעומת 27 אחוזים לעבאס), ואילו התקיימו בחירות למועצה המחוקקת חמאס היה זוכה ב־41 אחוזים מהקולות, לעומת 30 אחוזים בלבד לפתח. נתונים אלה משלימים מגמות המשתקפות בסקרים שנערכו בשנים האחרונות, אשר הצביעו על ירידה בתמיכה בפתרון שתי המדינות ועלייה בתמיכה בהתנגדות אלימה מול ישראל.

נתונים אלה והמגמות המשתקפות בהם מציירים תמונה מטרידה עבור עבאס ותומכיו ומעלים את קרנו של חמאס כחלופה שלטונית. על רקע זה מנסים מנגנוני הביטחון של הרשות להשתיק את המחאה הציבורית הגואה, המאשימה את עבאס ואנשיו במותו במעצר של ניזאר בנאת, פעיל חברתי ומבקר קולני שאף ביקש להתמודד בבחירות למועצה המחוקקת. הפגנות שנערכו במחאה על מותו פוזרו באלימות, פעילים נעצרו, וכן דוכאו הפגנות מחאה שהתפתחו בעקבות הרג צעירים פלסטינים בעימותים עם כוחות צה"ל.

התמיכה באסמאעיל הנייה לראשות הרשות הפלסטינית מול התמיכה במחמוד עבאס

הנתונים מתוך סקרי דעת קהל של המרכז הפלסטיני לסקרים ומדיניות בהובלתו של ד"ר ח'ליל שקאקי (PCPSR)

בביקורת הציבורית השתלבה מחאה בגין כשלי מדיניות החוץ של הרשות, ובעיקר לנוכח חוסר היכולת לעורר לחץ על ישראל באמצעות מהלכים לעומתיים כלפיה בפורומים בינלאומיים שונים, ובכלל זאת פנייה לבית הדין הפלילי הבינלאומי בהגא – ICC. הממשל האמריקאי בתקופת הנשיא טראמפ אתגר את עבאס והקשה עליו לקדם את "בינאום" הסכסוך, קרי לעשותו מוקד לעניין בינלאומי ולא מקומי בלבד. מאמץ זה שהובילה הרשות ספג מהלומה קשה כאשר הנשיא טראמפ סגר את הקונסוליה הפלסטינית בירושלים, העביר את השגרירות האמריקאית מתל אביב לירושלים, סגר את הנציגות הפלסטינית בווינגטון, הפסיק את המימון לארגון הסיוע לפליטים הפלסטינים אונר"א, את העברתם של כספי הסיוע לארגונים פלסטיניים דרך ארגון הסיוע USAID וכן את העברת הכספים הישירה לרשות הפלסטינית בעקבות חוק טיילור פורס.¹ המכה הקשה ביותר הייתה תוכנית המאה להסדרת הסכסוך הישראלי-פלסטיני, שהתעלמה ממרבית הדרישות ההיסטוריות הפלסטיניות, לכאורה העניקה לגיטימציה לממשלת ישראל להחיל ריבונות על שטחים בגדה המערבית (דקל ושוסטרמן, 2020), וכן הכשירה את הסכמי אברהם בין ישראל למדינות ערביות, שמשמעותם ביטול התניית נורמליזציה בין מדינות ערב לישראל בפתרון כולל ומוסכם בין ישראל לפלסטינים.

1 "חוק טיילור פורס" קובע שהממשל האמריקאי לא יעביר כל סיוע לרשות הפלסטינית עד אשר תפסיק לשלם משכורות למחבלים ותגנה את הטרור. החוק אושר במסגרת "חוק ההסדרים" האמריקאי, שאושר סופית ב־2018. טיילור פורס היה אזרח אמריקאי שנרצח בפיגוע בטיילת בתל אביב-יפו במארס 2016.

כל אלו העמיקו את המשבר האסטרטגי שבו הייתה שרויה הרשות הפלסטינית והבליטו את חוסר התוחלת במדיניותו של עבאס.

כניסת הנשיא האמריקאי ג'ו ביידן לבית הלבן הפיחה תקווה חדשה בהנהגת הרשות הפלסטינית, התומכת במהלך מדיני עם ישראל. עבור אנשיה, החלפת טראמפ בביידן הסירה מסדר היום את תוכנית המאה, וממשל ביידן חזר לעמדות המסורתיות התומכות בפתרון שתי מדינות. עבאס ובכירים ברשות שאבו עידוד מחילוקי דעות בין ממשלת ישראל לממשל ביידן, בפרט מדרישת הממשל מישראל להימנע מצעדים שיסכלו את האפשרות לממש בעתיד את פתרון שתי המדינות. עם זאת, לאחר יותר משנה בתפקיד ממשל ביידן לא הביא בשורה או שינוי במדיניות, בפועל נמשך הקיפאון המדיני והרשות הפלסטינית במגמת היחלשות. להנהגה הפלסטינית התבהר כי ממשל ביידן, בניגוד לציפיות, אינו מתכוון להטיל את כובד משקלו כדי לחדש את התהליך המדיני. בקרב הפלסטינים גברה האכזבה גם מחוסר עניין בנושא הפלסטיני מצד הקהילה הבינלאומית ומצד המערכת הערבית.

בקווי היסוד של ממשלת ישראל בראשות נפתלי בנט ויאיר לפיד, שכוונה ביוני 2021, נכללה שמירת ה"סטטוס קוו" בזירה הפלסטינית, קרי דחיית התקדמות מדינית. עם זאת, משמעות הסטטוס קוו היא גם דחייתם של מהלכי סיפוח חד־צדדי בגדה המערבית, אך לא יוזמות לפיתוח כלכלי באזור. חשוב לציין כי לראשונה מזה שנים עבאס נפגש עם בכירים ישראלים, בראשם שר הביטחון בני גנץ, ואף שוחח עם ראש הממשלה לפיד. שיחות אלו לא הביאו לשינוי מהותי במצב הרשות הפלסטינית או בעמדת הציבור כלפיה, ואף גברה הביקורת על כך שהיא משתפת פעולה עם ישראל על גבם של הפלסטינים.

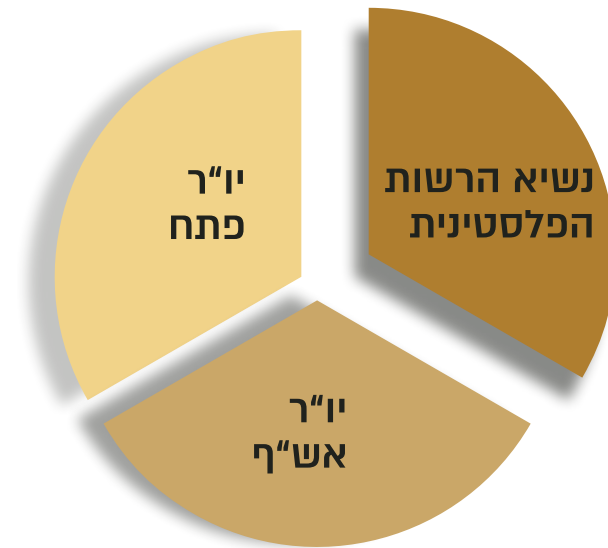
נכון למועד כתיבת שורות אלה, הקיפאון המדיני נמשך והזירה הפלסטינית מתכוננת ליום שאחרי עבאס. בריתות נכרות וקבוצות מתאחדות על מנת להכין את השטח להתמודדות על כס השלטון. על אף חולשתו, עבאס הודף דרישות כמו הפסקת התיאום עם ישראל ופועל לשמר את כיסאו, אך הוא מנהל קרב בלימה. במסמך זה ייסקרו וינתחו תרחישים אפשריים ליום שאחרי עבאס, ייבחנו משמעותיהם לזירה הפלסטינית ולישראל, והוא יסכם בהמלצות למדיניות עבור מקבלי ההחלטות בישראל, שתכליתן לשמר ולקדם את האינטרסים הישראליים בזירת הסכסוך.

פרק ראשון

התפקידים לאיוש ומשמעויות ל"יום שאחרי עבאס"

לאחר הסתלקותו של עבאס מהזירה הפוליטית יתפנו לאיוש מחדש שלושה תפקידי מפתח:

תפקידיו של מחמוד עבאס

- יו"ר פתח – נבחר על ידי ועידת פתח. לאחר מותו של ערפאת נבחר פארוק קדומי ליו"ר הארגון. ב-2009 נבחר עבאס לתפקיד בהתמודדות יחיד, במסגרת הוועידה השישית של פתח. עבאס, שנמנה עם גוורדיית מקימי הארגון, כיהן בתפקידים שונים במהלך הקריירה הציבורית שלו.
- יו"ר אש"ף – ב-1969 נבחר לתפקיד זה יאסר ערפאת, שעמד בראש ארגון פתח, כחלק מהסכם חלוקת הכוחות הפנימיים במועצה הלאומית הפלסטינית (מל"פ), שהעניקה רוב מושבים לפתח. לאחר מות ערפאת נבחר מחמוד עבאס לתפקיד יו"ר הוועד הפועל של אש"ף, וכך בפועל ליו"ר אש"ף. הגוף הבוחר הוא המל"פ של אש"ף, שלתנועת פתח יש בו רוב.

היום שאחרי עבאס – משמעויות אסטרטגיות לישראל / אודי דקל ונועה שוסטרמן

• נשיא הרשות הפלסטינית – נבחר בבחירות ישירות ארציות, שנערכו בפעם האחרונה בשנת 2005 לאחר מות ערפאת. מועמד פתח לנשיאות אמור להיבחר על ידי הוועד המרכזי של הארגון.

עם ירידת עבאס מהבמה צפוי זעזוע במערכת הפוליטית הפלסטינית, שכן ייווצר ריק מנהיגותי, ללא תשתית ממוסדת ומבוססת להעברת השלטון ולמינוי מחליפים. אף שלמוסדות עצמם יש מנגנוני חילופי שלטון, אשר פעלו בחילופי השלטון בין ערפאת לעבאס, הם נשחקו בעשור האחרון והפכו כלי לשימור כוח פוליטי. אומנם אפשר שהמערכת תתגבר על חולשתה והמוסדות יתפקדו גם בעת זעזוע, כך שייבחר יורש על פי הנוהל, אולם ייתכן תרחיש סביר של מאבקי ירושה על התפקידים שיחייבו איוש מחדש. עבאס עודנו בשלטון, אך כבר נצפים מאמציהם של אישים שונים במטרה לחזק את כוחם במנגנוני השליטה הארגוניים. מכיוון שעבאס עומד בראשות שלושת הגופים המרכזיים במקביל – הרש"פ, אש"ף ופתח – סביר להניח כי יהיה צורך להגדיר במפורש את חלוקת הכוח והאחריות ביניהם. החלטות בדבר החלוקה יכולות עקרונית להתבצע במוסדות התנועתיים, במוסדות הלאומיים או על ידי דמות חזקה ובעלת השפעה פוליטית שתעלה אחרי עבאס.

תפקיד נשיא הרשות הוא בעל המשקל העיקרי. מדובר בראשות גוף השלטון הפלסטיני ומוסדות המדינה שבדרך, וכפופים לו מנגנוני הביטחון והמודיעין של הרשות. ניתן לשער שמחליפו של עבאס בתפקיד זה יתמקד תחילה בבניית הגליטימיות לשלטונו בזירת הפנים ובהתמודדות עם הפיצול בין הגדה לרצועת עזה, ובכלל זאת היחסים עם חמאס. משימות אלה יהיו תנאי לאפשרות להמשיך לבנות את יסודותיה של המדינה הפלסטינית. על רקע זה יידחק התהליך המדיני בתחילה לעדיפות משנית. ניתן לשער כי היורש יגלה לעומתיות רבה כלפי ישראל כדי לצבור נקודות בקרב הציבור, לפחות בראשית תקופת שלטונו.

יו"ר אש"ף אמון על הקשרים עם הפזורה הפלסטינית ולו המנדט לטפל במאמצים המדיניים והבינלאומיים מול ישראל וביעד של הגעה להסכם עימה. תפקיד יו"ר תנועת פתח יכול להיות מקפצה לשני התפקידים האחרים, אך ייתכן כי ישאר נפרד כדי לאפשר חלוקת עוצמה בין המתמודדים השונים. חשיבותו של תפקיד זה היא בכוחו הפוליטי של המחזיק בו, וזה יוקנה לו אם יישמעו למרותו הפלגים המבצעיים של פתח – התנזים.

הגם שהרשות הפלסטינית קמה מתוקף ההסכמים שחתם אש"ף עם ישראל, היא זו שמחזיקה בכסף, במשאבים ובכוח, בעוד אש"ף הלך ואיבד ממעמדו ומכוחו בעקבות הקמתה. הרשות התגבשה כתשתית שלטונית למדינה שבדרך, ובפועל היא זו המנהלת את חייהם של מיליוני פלסטינים. לפיכך אפשר להניח שההתמודדות בין אנשי פתח על

ירושת עבאס תתמקד תחילה בתפקיד נשיא הרשות. משכך, אפשר יהיה לגבש הסכמות שיצמצמו את האפשרות ששלושה בעלי התפקידים – נשיא הרש"פ, יו"ר אש"ף ויו"ר פתח – ידרכו זה לזה על האצבעות.

מכיוון שאין לעבאס יורש טבעי ומוסכם לתפקידיו השונים, ומשום שחוק הבחירות לא יושם שנים רבות, לא ניתן לקבוע בבירור כיצד ייערכו חילופי השלטון וכיצד יאוישו התפקידים מחדש. אפשריים ארבעה תרחישים: האחד – טרם ירידתו מהבמה בוחר עבאס מועמד מועדף כראש תנועת פתח ודואג לטפחו כמחליף מוסכם מראש על ידי התנועה ואש"ף; השני – עבאס יורד מהבמה ללא מחליף ידוע. על פי החוק הפלסטיני, לתקופת המעבר מתמנה ראש המועצה המחוקקת הפלסטינית כנשיא הרשות, עד הבחירות לנשיאות. ואולם המועצה המחוקקת (הפרלמנט) אינה מתפקדת כיום ומאז 2006, על פי תוצאות הבחירות עמד בראשה נציג חמאס; התרחיש השלישי – אפשרות סבירה יותר היא שהוועד המרכזי של פתח יבחר את המנהיג או את קבוצת ההנהגה, שתחלק בתוכה את שלושת התפקידים המרכזיים. ההחלטה הראשונה של המנהיג הנבחר או של קבוצת ההנהגה תהיה אם להכריז על בחירות לנשיאות, תוך סיכון ברור שבכיר חמאס יזכה בהן; הרביעי – המועמדים הראשיים ייאבקו ביניהם ובגדה המערבית ייווצרו אי-יציבות וכאוס הנהגתי.

תרחישים מרכזיים ליום שאחרי עבאס

על ההנהגה החדשה יופעל לחץ רב, פנימי וחיצוני, להוכיח יכולת משילות ושמירת יציבות פוליטית וביטחונית. סביר להניח כי גורמים שונים מבית (חמאס, הפלגים וארגוני התנגדות) ומחוץ (איראן, חזבאללה) יבקשו לאתגר ולערער את ההנהגה החדשה כדי להגביר את אחיזתם והשפעתם בזירה הפלסטינית הפנימית. עבור חמאס מדובר בהזדמנות היסטורית לשנות את מעמדו הפוליטי ולפעול בכוח כדי להשיג את אחת ממטרותיו המרכזיות: כניסה

לאש"ף והשתלטות עליו בהמשך הדרך; כינון מחדש של המועצה המחוקקת, השבת הרוב לאנשיו והשתלבות בממשלה הפלסטינית. כל אלו יהוו מנוף להתבססות חמאס במוסדות הרשות בגדה המערבית, בדרך להשתלטות עתידית על ההנהגה הפלסטינית והחלפת פתח כמפלגה הפלסטינית המובילה.

יותר מכול, ההנהגה החדשה תידרש להוכיח שהיא ראויה למנדט שקיבלה או נטלה בכוח, ולשם כך יהיה עליה להציג הישגים לציבור הפלסטיני. הישגים אלה יכולים להיות פנימיים – אזרחיים, כלכליים, תשתיתיים, פוליטיים, וכן חיצוניים – בעיקר בזירה המדינית מול ישראל.

האינטרסים הישראליים

הרושם הכללי הוא שהציבור הישראלי אדיש לסוגיית חילופי השלטון הצפויים ולנעשה בזירה הפלסטינית הפנימית. ממשלת ישראל מצידה מעדיפה ומקווה לשמר את המצב הקיים מול זירה זו ואינה מחפשת הזדמנויות שיוכלו להביא לשינוי ב"סטטוס קוו", מקידום תהליך מדיני ועד מהלכי סיפוח. לרוב הגדול של השחקנים – ההנהגה הפלסטינית הנוכחית, ישראל, מדינות האזור, הקהילה הבינלאומית – אינטרס משותף בהבטחת שרידותה ותפקודה של הרשות הפלסטינית במסגרת הנוכחית, ובמניעת השתלטות חמאס על מנגנוני השליטה הפלסטיניים. עם זאת, יש להניח שחילופי השלטון יאופיינו בתנודתיות ברמת האלימות ובשליטה מוגבלת של ישראל במדרגות ההסלמה ובהכלת האירועים. בעוד רוב בציבור הפלסטיני בגדה המערבית, כמו גם בעזה, מעדיף רגיעה ביטחונית ושואף לשפר את מרקם חייו, הזעזוע בעקבות הסתלקות עבאס אמור ליצור הזדמנויות לגורמים אופוזיציוניים לרשות הפלסטינית ובעיקר עבור חמאס, שיבקשו להגביר את כוחם.

ביחס לזאת נזכיר את האינטרסים הישראליים הבסיסיים בזירה הפלסטינית, שעל ישראל לפעול לשמרם בכל אחד מהתרחישים:

- יציבות ושקט ביטחוני ביהודה ושומרון וברצועת עזה.
- רשות פלסטינית אחראית, יציבה ומתפקדת, שתהיה כתובת לכונן מולה כללי משחק.
- שיפור המצב הכלכלי-תשתיתי ומרקם החיים לאוכלוסייה הפלסטינית, כאמצעי מייצב התורם לרגיעה הביטחונית.
- בידול בין האזורים – הגדה המערבית מול רצועת עזה – לשם בלימת ההשפעה של חמאס בגדה המערבית.

- מזעור ההשפעה השלילית של חמאס מרצועת עזה והשפעות חיצוניות שליליות נוספות – איראן, חזבאללה.
- חיזוק הכוחות המכירים בישראל ובעלי נכונות להסדרה מדינית, והחלשת גורמי ה'התנגדות'.
- מניעת כפייתן של יוזמות מדיניות חיצוניות שאינן נוחות לישראל.

מצבי יסוד של הרשות הפלסטינית

שלושה מצבי יסוד אפשריים לרשות הפלסטינית ביום שאחרי עבאס:

- **רשות פלסטינית מתפקדת ומשתפת פעולה** – בדומה למצב השורר בגדה המערבית כבר שנים, שבמסגרתו הרשות היא גורם שלטוני מתפקד באופן יחסי, המעניק שירותים ציבוריים; מחזיק (להלכה) במונופול על הכוח במחנה הפלסטיני בשטחי הרשות B ו-A; מהווה הכתובת האחראית והרשמית בזירה המדינית; ופועל בשיתוף פעולה עם ישראל במישור הביטחוני והאזרחי, ולרוב גם במישורים נוספים כמו כלכלי, בריאותי, תעסוקתי ועוד.
- **רשות פלסטינית מתפקדת אך עוינת** – הרשות תמשיך לתפקד כגורם שלטוני פלסטיני מוכר ואחראי, לפחות בגדה המערבית, אך תהיה עוינת כלפי ישראל ולא תשתף עימה פעולה. ניתוק היחסים על רקע כוונות הסיפוח של ממשלת נתניהו ב-2019 הדגים בזעיר אנפין מצב יסוד זה. הרשות תמשיך ביתר שאת בגישה הלעומתית כלפי ישראל במערכת הבינלאומית והאזורית, תפסיק את התיאום הביטחוני ובד בבד תתנגד בכוח לחופש הפעולה המבצעי של צה"ל בשטחי הרשות B ו-A, ובעיקר בערים הפלסטיניות.
- **רשות פלסטינית כושלת** – הרשות תאבד לחלוטין את אחיזתה בשטח ואת המונופול על הכוח, מנגנוני הביטחוניים והאזרחיים יפסיקו לתפקד, היא תאבד גם את שאריות הלגיטימציה שעוד נותרו לה בעיני האוכלוסייה הפלסטינית ותפסיק לתפקד כשלטון מרכזי. מצב זה עלול להוביל לכאוס בגדה המערבית ולהתגברות הטרור והאלימות. כל אזור יתנהל אז בהתאם לכוח היחסי של החמולות, הפלגים והקבוצות החמושות שבו, וסביר להניח שבמצב זה יתחזקו כוחו ומעמדו של חמאס.

מצבי היסוד של הרשות ומשמעויותיהם

<ul style="list-style-type: none">• גורם שלטוני מתפקד המעניק שירותים ציבוריים ומחזיק במונופול על הכוח.• כתובת אחראית רשמית ברמה המדינית.• כועלת בשיתוף פעולה עם ישראל בתחומים הביטחוניים והאזרחיים.	רשות פלסטינית מתפקדת ומשתפת פעולה
<ul style="list-style-type: none">• גורם שלטוני מתפקד ואחראי, אך עוין לישראל ואינו מקיים עימה מגעים.• חשש להתנגשויות בין מגוני הביטחון הפלסטיניים וכוחות צה"ל בעת ביצוע פעילות בשטחי הגדה.• פגיעה כלכלית ברשות בשל התלות הרבה בישראל.	רשות פלסטינית מתפקדת אך עוינת
<ul style="list-style-type: none">• הרשות מאבדת את אחיזתה בשטח ואת המונופול על הכוח.• מנגנוני הביטחון והמוסדות האזרחיים מפסיקים לתפקד ואינם מספקים שירותים בסיסיים לתושבים.• הגברת הכאוס, חלוקה לחמולות ולמחוזות והתחזקותם של ארגוני הטרור.	רשות פלסטינית כושלת

משתנים עיקריים

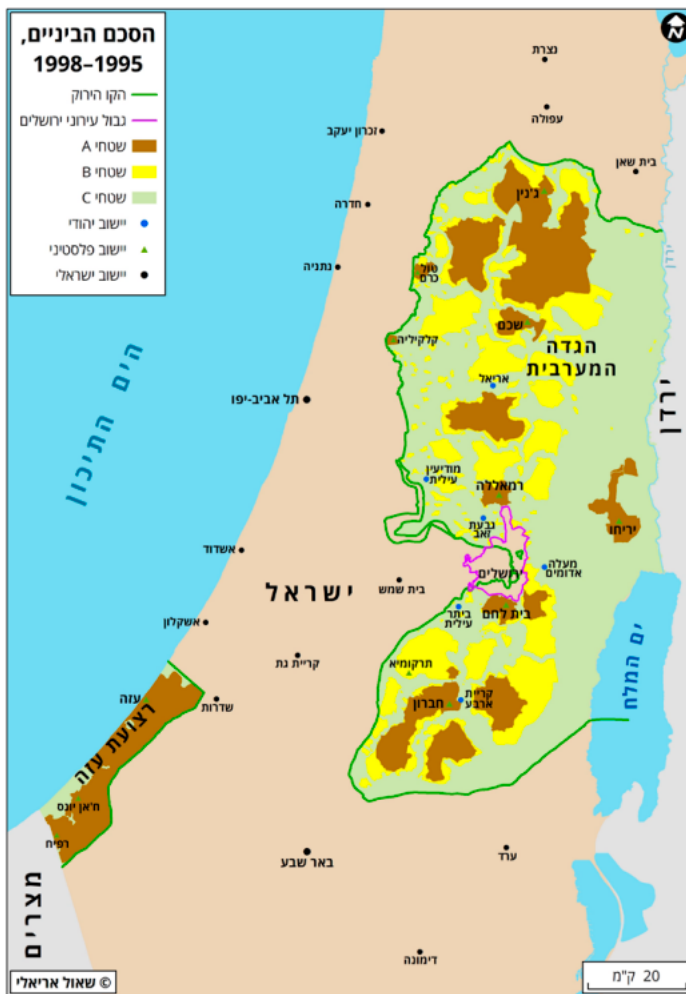
ישנם מספר משתנים שמאפייניהם ומידתם יקבעו במידה רבה את היווצרות התרחישים ואת פני הזירה הפלסטינית ביום שאחרי עבאס:

- **לגיטימיות ההנהגה** – מחליפו או מחליפיו של עבאס בהנהגת הרשות והמוסדות הפלסטיניים הבכירים יצטרכו לגייס לגיטימציה לשלטונם, הן בזירה הפנימית הפלסטינית וגם מצד ישראל ומצד המערכות הערבית והבינלאומית.
- **הסכמה פנים-פלסטינית על תהליך חילופי השלטון** – חילופי השלטון יכולים להתבצע במספר דרכים: הסכמה פנימית בפתח, הסכמה באש"ף, הסכמה לאומית (כל הפלגים הפלסטיניים, כולל חמאס), תפיסת השלטון בכוח, בחירות כלליות (בגדה המערבית וברצועת עזה, או רק בגדה). כדי להשיג לגיטימציה שלטונית מבוססת, החיונית להנהגה הבאה, דרושה הסכמה רחבה ככל האפשר בין המנגנונים, הפלגים, המוסדות, הציבור והמערכת האזורית. היעדר הסכמה כזו או הסכמה חלקית (ללא הסכמת הפלגים, או

בחירות שייערכו רק בגדה) עלול לערער את היציבות הפנימית ולהביא לחוסר לגיטימציה פנימית וחיצונית.

- **רמת המשילות והיציבות השלטונית** – יכולת המשילות ואספקת השירותים השלטוניים לציבור – הנחלת חוק וסדר, יציבות ביטחונית, חופש תנועה לאוכלוסייה הפלסטינית – כל אלה אמורים להוות גורמים מייצבים ביום שאחרי עבאס.

מפת אזורי שליטה הרשות הפלסטינית

- **המצב הכלכלי ומרקם החיים של האוכלוסייה הפלסטינית** – תקציב יציב, המשך עבודה ותעסוקה במערכות הרשות ובישראל, המשך תמיכות חיצוניות ותרומות לרשות – שימור או פגיעה בהם יהיו בעלי השלכות על אפקטיביות השליטה של הרשות ועל הלגיטימיות שלה בעיני הציבור הפלסטיני.
 - **שילוב הדור הצעיר** – מענה לדרישות ולציפיות הדור הצעיר הפלסטיני אשר לשילובו במערכת הפוליטית, הנתפסת כמבוגרת ומסואבת ואינה מייצגת אותו, יצמצם התנגדות ציבורית להנהגה החדשה ויוכל לסייע להתייצבותה ולטווח פעולתה.
 - **מעורבות חיצונית** – להתחזקות ההנהגה ולהתייצבות המערכת יסייעו לגיטימציה חיצונית, שתבוא לידי ביטוי בין היתר בהבעת אמון ובתמיכה כלכלית בינלאומית, וכן בהירתמות ערבית, בעיקר של ירדן ומצרים וגם של ערב הסעודית ומדינות נוספות מהמפרץ. מנגד, התנהלותה של ההנהגה למניעת השפעה וחתרנות חיצונית של שחקנים – דוגמת איראן וחזבאללה – תשפיע על יציבותה ועל דימוי שליטתה.
 - **מדיניות ישראל** – אם לא תעלה בזירה הפלסטינית הנהגה עוינת לישראל, ככל שישראל תבחר במדיניות שעיקריה יהיו הכרה במנהיגות החדשה, תמיכה וסיוע שיאפשרו לה להציג הישגים כמו שיפור המצב הכלכלי ומרקם החיים של האוכלוסייה הפלסטינית (בין היתר על ידי המשך עבודה בישראל והקלות במעברים) וכן הימנעות ממחטפים טריטוריאליים – כך תוכל ישראל לתרום לחיזוק השלטון החדש וליציבותו. במצב שבו חמאס יהפוך לגורם הכוח המוביל במחנה הפלסטיני תידרש ישראל להחליט בין פסילתו, החלשתו והחרמתו לבין אתגורו ביוזמה מדינית, או בתווך שבין שתי גישות קצה אלו.
 - **פיוס או הסכמה פנים-פלסטינית** – משתנה חשוב ביותר שבכוחו לחזק את ההנהגה הפלסטינית הבאה הוא יכולתה להוביל תהליך פיוס פנים-פלסטיני, על אחת כמה וכמה אם זו תוכל להביא להסדרים שיביאו לחזרת שלטון הרשות הפלסטינית ברצועת עזה. זאת גם אם מדובר בהסדרים חלקיים בתחילה, ובלי הכפפה מלאה של הזרוע הצבאית של חמאס לרשות.
- חולשתם ואף היעדרם של רכיבים מייצבים יובילו לתרחישים שליליים עד כדי כאוס, אלימות וטרור.

פרק שני

תרחישים מובילים

תרחיש א – מועמד מוסכם

תהליך מסודר ויציב של עליית המנהיג או ההנהגה שאחרי עבאס הוא התרחיש האופטימי. בתרחיש זה עבאס יכין את השטח מבעוד מועד ויבחר מועמד או מועמדים להחלפתו בשלושת תפקידי, מתוך הבנה שזמנו כ'ראיס' קצוב. הוא יתחיל להעביר סמכויות ולחזק גורמים נאמנים לו בגופים השולטים בפתח, באש"ף וברשות הפלסטינית. יש הגורסים כי עבאס החל לסמן את יורשיו במינוי חוסיין א-שיח' למזכ"ל הוועד הפועל של אש"ף ובחזוק מעמדו האזורי והבינלאומי של מאג'ד פרג', ראש מנגנון המודיעין הכללי הפלסטיני. במצב זה המערכת לא תזדעזע ביום עזיבתו ותמשיך לתפקד לפי קווי המדיניות שהתווה, ותגבר הסבירות להמשך תפקודם של מוסדות הרש"פ, ובכלל זאת מנגנוני הביטחון. תפקיד מרכזי שמור למנגנון הביטחון הלאומי, שלו סדר הכוחות הנרחב ביותר והוא נתפס כצבא הרשות הפלסטינית. ביכולתו של מנגנון זה לייצב את השטח, לתרום לאכיפת חוק וסדר, לנטרל איומי טרור ולקיים תיאום ביטחוני הדוק עם ישראל.

המוטיבציה הפלסטינית להמשיך בהקפדה על קיומה של הרשות כשלטון אחראי, יציב ומתפקד תנבע ממספר סיבות: בראש ובראשונה רצון למנוע מחמאס לערער את היציבות ולצבור כוח על חשבון פתח; שאיפה לשגשוג כלכלי ולקבלת סיוע מהמערכות האזורית והבינלאומית (המדינות התורמות); אינטרסים הישרדותיים ואישיים של רבים בהנהגה הפלסטינית, שיבקשו לשמר (ובתקווה לשדרג) את מעמדם בהנהגה החדשה; תמיכה ירדנית בהנהגה כגורם מייצב, מחשש שכאוס יגלוש מהגדה המערבית לתחומי הממלכה בעבר הירדן; ממשל אמריקאי אוהד, שיראה במנהיג החדש הזדמנות לשבור את הסטטוס קוו מול ישראל ויגלה הבנה לצרכים הפלסטיניים כאמצעי ליצירת מוטיבציה מחודשת לתהליך המדיני.

מבחינת הלגיטימציה הציבורית להנהגה החדשה ולתהליכים שתוביל, סביר להניח שתהליך מוסכם מראש של חילופי השלטון המיידיים, עם חלוקת כוח וסמכויות על בסיס תהליכים פנימיים, ובעיקר עריכת בחירות למועצה המחוקקת הפלסטינית ולנשיאות הרשות, יזכה להסכמה רחבה יחסית בקרב הזרמים הפוליטיים השונים והציבור הפלסטיני. מנגד, הימנעות מתהליך בחירות, גם לאחר בחירת מחליף מידי, עלולה לצמצם השפעה חיובית

זו ולמנוע מהציבור הפלסטיני ובעיקר מהצעירים לתמוך בהנהגה החדשה. אלה עשויים לראות את המנהיג החדש כ"עוד מאותו הדבר", קרי תוצר של מערכת פוליטית מושחתת המקדמת אישים על בסיס שיקולי שררה, כסף ונפוטיזם, ולא על פי שיקולים המתמקדים בטובת העם ובזכותו למדינה עצמאית.

גורם חשוב רלוונטי להיווצרות תרחיש חיובי הוא יציבות ביטחונית: רמת אלימות נמוכה הן ברחוב הפלסטיני והן בחיכוך עם ישראל והמתנחלים בגדה המערבית, וכן רגיעה ביטחונית בגבול רצועת עזה. לכך תידרש מודעות מוגברת של ישראל ומדיניות הפועלת להפחתת חיכוכים ולריסון חמאס והג'האד האסלאמי.

תרחיש זה משאיר פתח לתהליך פיוס פנים-פלסטיני, שכן עמדתו הנחרצת של עבאס נגד חמאס הושפעה לא רק משיקולים פוליטיים אלא גם משיקולים אישיים-רגשיים, כי במשמרת שלו חמאס השתלט בכוח על רצועת עזה. אם חמאס יראה במחליפו של עבאס דמות מאחדת תגבר הסבירות לפיוס, או לפחות לכינון ממשלת אחדות או ממשלת טכנוקרטים, וההשפעה השלילית של עזה על הזירה הפלסטינית ומול ישראל תפחת בטווח הקצר. עם זאת, קרוב לוודאי שחמאס ינצל את חולשתו של המנהיג החדש או את רצונו בפיוס כדי לקדם את כוחו הפוליטי ואת הלגיטימציה הציבורית שלו בשטחי ההגדה המערבית.

הזדמנויות בתרחיש חיובי

במצב של רגיעה ביטחונית, הן בגדה המערבית והן ברצועת עזה, אפשר יהיה לנסות לקדם תהליכים חיוביים גם מבחינת ישראל. מחד גיסא, מחליפו של עבאס יהיה ככל הנראה שותף לחוסר האמון ולחשש מפני השתלטות חמאס, אך לא יהיה נתון למגבלות אישיות-רגשיות, כאלה המנחות את גישת עבאס לארגון היריב. בנסיבות אלה אפשר שתתפתח מערכת יחסים חיובית יותר בין הארגונים, תוך יצירת מאזן כוחות חדש. הנהגה חדשה וגמישה יותר תוכל לקדם ממשלת אחדות פלסטינית ואולי אף תנאים לחזרת השליטה של הרשות הפלסטינית ברצועת עזה, ובכך להגביר גם את הלגיטימיות של השלטון החדש ולבסס את היותו כתובת אחראית אחת מול ישראל והקהילה הבינלאומית. עם זאת, אופן חזרת הרשות לרצועה, תפקידיה בניהול הרצועה ומעמד הזרוע הצבאית של חמאס ביחס לכוחות הביטחון הפלסטיניים יהיו מותנים בחוזקה של תנועת פתח ביחס לתנועת חמאס ביום שאחרי, ובשאלה מי מהארגונים יימצא ביתרון או יהיה מוכן לפשרות. כמו כן, מצב ביטחוני חדש ברצועה אפשרי אם יתקיים מבצע צבאי ישראלי לפירוק הזרוע הצבאית של

חמאס והג'האד האסלאמי ברצועת עזה. גם למצרים תפקיד חשוב במתן ערבויות לרגיעה ובריסון חמאס ברצועה.

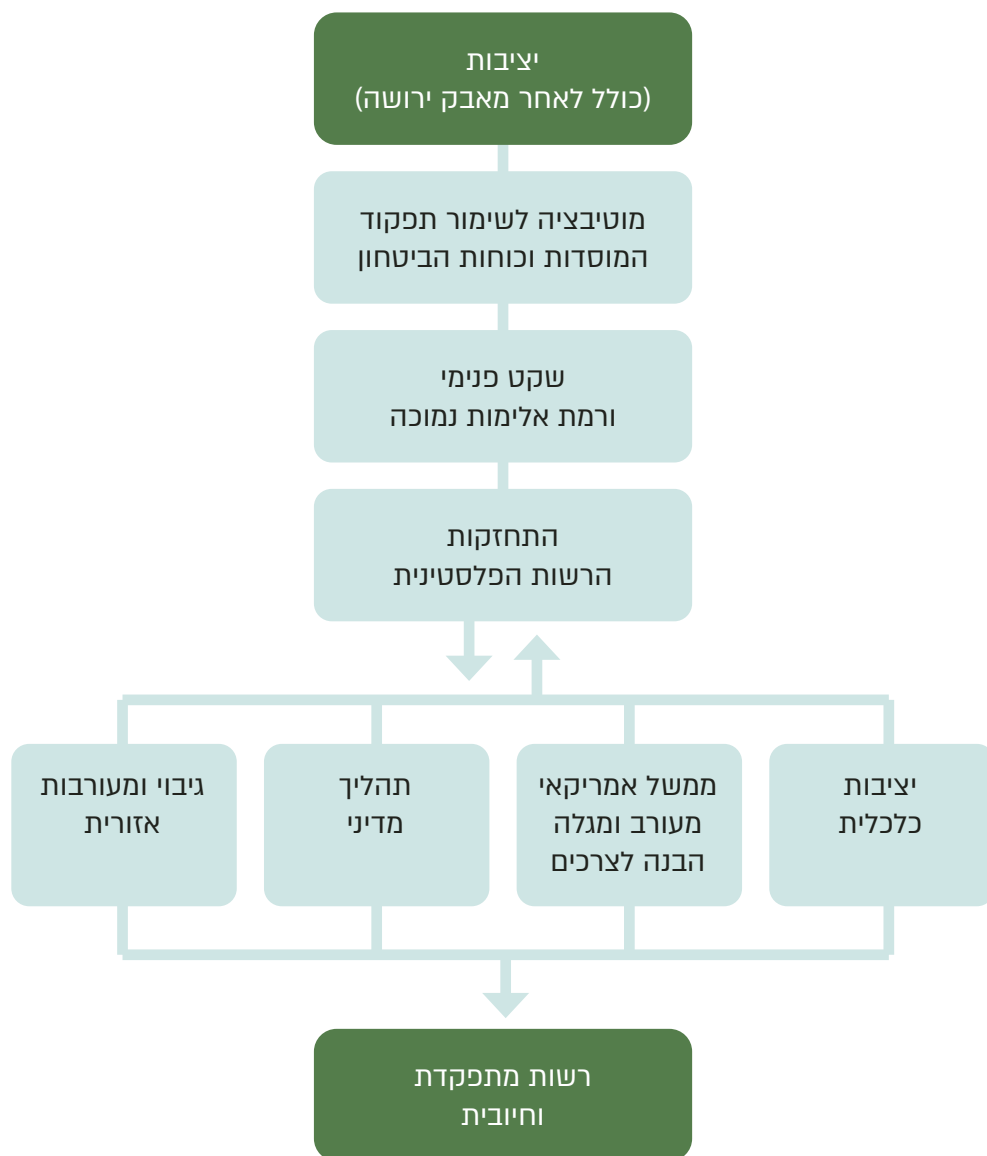
הנהגה פלסטינית חדשה, אם תחדל משלילת הסדרים והשתלבות בפרויקטים בין ישראל למדינות ערב בשל התנגדות להסכמי אברהם, תוכל למשוך את תשומת הלב של המערכת האזורית והבינלאומית, שיבקשו לנצל זאת לשם הגברת השפעתן בזירה הפלסטינית והשקעה בפרויקטים כלכליים-תשתיתיים בשטחי הרשות. קידום פרויקטים שנמצאים כיום על המדף יעניק דחיפה חיובית לכלכלה הפלסטינית וליציבות. עם זאת, השתלבות חמאס ברשות הפלסטינית תצמצם את נכונותה של הקהילה הבינלאומית לתרום כספים לרשות, שכן חמאס מוגדר על ידי האיחוד האירופי וארצות הברית כארגון טרור, והתנאים להכרה בו הם הפסקת הטרור והאלימות והכרה בהסכמים שבין אש"ף והרשות הפלסטינית לישראל. לגבי התנאי השלישי – הכרה במדינת ישראל ובזכותה להתקיים בתחומי ארץ ישראל – תיתכן גמישות בעמדת הקהילה הבינלאומית ביצירת דירוג בין התנאים. גם אופן שילובו של חמאס בממשלה – בין בתפקידי מפתח תחת כובע התנועה או על ידי מינוי אישים מקורבים שאינם חברי התנועה – ישפיע על נכונותה של הקהילה הבינלאומית לסייע לממשלה החדשה, וייתכן שגם בנושא זה תתגלה גמישות.

אפשר שארצות הברית תראה בעזיבתו של עבאס את הבמה הפוליטית פתח לחידוש התהליך המדיני, שכן עבאס נתפס כמנהיג שאינו יכול או אינו רוצה לקבל החלטות אסטרטגיות כבדות משקל. הנהגה חדשה וחיובית המבוססת על כוחות פנים-פלסטיניים ובהובלת פתח, אשר תהיה מושפעת פחות מפוליטיקה של הפזורה הפלסטינית ומדרישתה לתעדף את זכות השיבה, תוכל לתת הזדמנות להנעה מחודשת של התהליך המדיני, שתזכה בתמיכה ובסיוע מצד הקהילה הבינלאומית והמערכת האזורית.

בהקשר זה יועיל שינוי פרדיגמת המשא ומתן מחתירה להסדר כולל (במסגרת התנאי כי "דבר לא מוסכם עד שהכול מוסכם") לנכונות להתקדם לפי הסדרי מעבר – מלמטה למעלה, מסוגיות קטנות לגדולות, דבר שמוסכם מייד מיושם, תוך מחויבות למצב הסיום של 'שתי מדינות לשני עמים'. בתרחיש זה ניתן יהיה לגייס הבטחות וערבויות אזוריות ובינלאומיות לפלסטינים, ובתרחיש מרחיק לכת – עד כדי כינון מדינה פלסטינית בגבולות זמניים. שילוב חמאס בשלטון, למשל בממשלת אחדות או טכנוקרטים, ישפיע על התנהלות הרשות, וגם אם תהא יציבה ומתפקדת, סביר שתנקוט גישה עוינת לישראל.

תהליכים חיוביים אפשריים אלה אינם צפויים להיות מיידיים, שכן סביר להניח שישורש או יורשי עבאס יפגינו בתחילה לעומתיות כלפי ישראל כדי לבסס את מעמדם.

כלים להתחזקות הרשות הפלסטינית

אין פירוש הדבר אי־כיבוד ההסכמים בין הרשות הפלסטינית לישראל, אלא צמצום הנראות של שיתוף הפעולה ושימוש ברטוריקה אנטי־ישראלית מובהקת כדי לחזק מעמד ציבורי ודימוי של שוני מתקופת עבאס.

תרחיש ב - מאבקי ירושה

בתרחיש זה אין דמות בולטת או ידועה מראש שתחליף את עבאס, ונוצרים מאבקים בין הטוענים לכתר. הסבירות שתרחיש זה יתפתח באופן חיובי ויביא ליציבות זהה לאפשרות שהוא יגרום לאי־יציבות מתמשכת עד כדי כאוס, שכן הוא תלוי באופן השתלשלות האירועים. לאור שורת המועמדים הרואים עצמם מתאימים לתפקיד היורש של עבאס, העוינות בין המחנות והצירים של הטוענים לכתר, קיים סיכוי קלוש שתיבחר הנהגה מוסכמת ושהעימותים בין המתמודדים יידחו לשלב מאוחר יותר. במצב זה הגורמים המתחרים יעדיפו לכונן הנהגה זמנית שאנשיה ייתפסו ויוערכו על ידי גורמי הכוח כחלשים, מה שיאפשר לגורמים אלה לשמור על מעמדם, להמשיך להיאבק על ההנהגה ובהמשך להדיח את ההנהגה הזמנית. הבחירה תיעשה על ידי הוועד המרכזי של פתח, שיתכנס ויגבש החלטה לגבי מנהיג או הנהגה משותפת. בהמשך יהיה צורך לכנס את מוסדות אש״ף, לפחות את המועצה המרכזית, כדי לאשר את מינוי יושב ראש אש״ף (זמני או קבוע). חמאס יתנגד לכך וינסה לטרפד את המינויים. יכולתם של הגורמים הטוענים לכתר לשותף פעולה היא שתכריע את מהלך העניינים, ובעיקר אם יפנימו את העיקרון ״או שיהיו תלויים זה בזה, או שימצאו את עצמם תלויים זה לצד זה״ ויצליחו לכונן ביניהם כללי משחק ברורים.

במסגרת המתחים והתחרויות יש אפשרות לתרחיש ״סאדאת״, כלומר בחירת מתמודד ״חלש״ כמנהיג זמני לשלב מעבר, אך הוא יכול להתבסס ולהתגבר על מוקדי הכוח המוכרים על ידי הרחקתם או ״ביותם״, ואז ההנהגה הזמנית תיעשה קבועה (כדוגמת מינויו של אנואר סאדאת לנשיא בעקבות מותו של נאצר. סאדאת, שהיה סגנו של נאצר, נחשב לאדם לא כריזמטי ללא שליטה במוקדי הכוח, והמועמדים האחרים האמינו שיצליחו להחליפו בהמשך). מנגד אפשרי תרחיש ״מהפכת הקצינים (נאצר)״ – הימשכות המאבק עד עלייתו של מנהיג חזק שבו יתמכו מנגנוני הביטחון ושהרוב יסור למרותו (כדוגמת גמאל עבד אל־נאצר במקום מוחמד נגיב במצרים). אם המועמד החזק יצליח לגייס קואליציה רחבה בתוך מוסדות פתח ואש״ף, תפחת הסבירות לשפיכות דמים ולהפיכה אלימה. ככל שההתמודדות בין גורמי הכוח והתכונה לקראת הכרעה יימשכו וייצרו אי־יציבות מתמדת,

כן תגבר ההזדהות החמולתית והרשות תאבד אפקטיביות, בעוד מנגנוני השלטון ישמשו כלי לקידום פוליטי ולביסוס מעמד.

מוקדי הכוח

מקורות הכוח של המתמודדים היריבים יימצאו במספר מגרשים – במנגנוני הביטחון; במוסדות הפוליטיים; בפלגים ובמליציות החמושות; וכן בתמיכה העממית למועמדים השונים.

מוקדי הכוח שישפיעו על מאבקי הירושה

מוקדי כוח פוליטיים

מנגנוני הביטחון

תמיכה עממית

פלגים ומליציות חמושות

מנגנוני הביטחון

בתרחיש של אייציבות מתמשכת, השפעת מנגנוני הביטחון תהיה תלויה במידת נחישותם לשמר את מונופול הכוח ולהתעמת עם פלגים וקבוצות חמושות, וכן במידת הסיוע שיקבלו מצה"ל ומשירות הביטחון הכללי. ליציבות יתרמו מידת הנאמנות למנהיג הזמני שיעלה ועומק שיתוף הפעולה בין המנגנונים השונים: 'מנגנון המודיעין הכללי' שבראשו מאג'ד פרג', 'הביטחון הלאומי' שבראשו נדאל אבו דוח'אן, 'הביטחון המסכל' שבראשו עבד אל-קאדר א-תעמרי, ו'המשמר הנשיאותי' (יורשו של 'כוח 17' של פתח) שבראשו מוניר זועבי. כיום אין מידע המצביע על שאיפה של השלושה האחרונים לבחור מקרבם את המנהיג, ונראה שהם ישפיעו על הבחירה על ידי תמיכה במועמד זה או אחר, או ביצירת אווירה יציבה ורגועה שתאפשר למנהיג החדש לשלוט.

מנגנון הביטחון בעל ההשפעה הגדולה ביותר ברש"פ הוא המודיעין הכללי שבראשו עומד מאג'ד פרג', השואב את סמכותו מהקרבה והנאמנות לעבאס.

מוקדי כוח פוליטיים

הגורם הפוליטי העיקרי הוא תנועת פתח, שבה מתקבלות ההחלטות הפוליטיות ובמסגרתה יתקיים הקמפיין של המועמדים השונים. בפתח, לפי הרכבו הנוכחי של הוועד המרכזי, שלוש "סיעות" עיקריות:

- אנשי עבאס, ביניהם בולטים מאג'ד פרג; חוסיין א־שיח', שנוסף על תפקידו כאחראי על התיאום האזרחי הוא מונה על ידי עבאס במאי 2022 למזכ"ל הוועד הפועל של אש"ף – תפקיד בכיר שמילא אותו עד מותו סאיב עריקאת; מחמוד אלעאלול, שאותו מינה עבאס לסגנו כיו"ר פתח ולחבר בוועד המרכזי; ועזאם אל־אחמד, גם הוא חבר בוועד המרכזי של פתח ושליחו של עבאס למשימות מיוחדות, למשל מגעי הפיוס עם חמאס.

- אנשי ערפאת שהגיעו עימו מתוניס. בולטים ביניהם אחיינו של ערפאת נאסר אל־קדווה ועבאס זכי. אל־קדווה, לשעבר שר החוץ של הרש"פ ושגרירה באו"ם, הודח מפתח ב־2021 לאחר שהודיע על כוונתו לרוץ ברשימה נפרדת מפתח בבחירות שהיו מתוכננות להתקיים באביב 2021 ובוטלו.

- עצמאים, שיש להם מקורות כוח משל עצמם. בולטים ביניהם:

- מרואן ברגותי, בעבר מנהיג 'גדודי חללי אל־אקצא' בגדה המערבית ומנהיג התנזים – הזרוע הצבאית של ארגון פתח – השפוט בישראל לחמישה מאסרי עולם מצטברים ול־40 שנות מאסר על מעשי טרור.

- ג'בריל רג'וב, ראש 'המודיעין המסכל' בגדה המערבית לשעבר, שהפך את תפקידיו כיו"ר התאחדות הכדורגל הפלסטינית ומזכיר הוועד המרכזי של פתח למקור כוח והשפעה.

- תאופיק אל־טיראווי, היה ראש מנגנון המודיעין הכללי הפלסטיני ויועץ ביטחוני ליו"ר הרשות הפלסטינית. דוגמה נוספת לבקיעים בקבוצה זו היא הרחקתו של אל־טיראווי ממוקדי הכוח של התנועה, בהוראת עבאס. תם תפקידו כיו"ר מועצת המנהלים של "פקולטת העצמאות", שאותה ייסד ביריחו, המשמשת אוניברסיטה להכשרה אקדמית ביטחונית של המשרתים במשטרה הפלסטינית, וכן נשקלה הפסקת חברותו בוועד המרכזי של פתח. צעדים אלה ננקטו בעקבות תקופה ארוכה של עימותים בין אל־טיראווי ובין מקורביו של עבאס ובראשם חוסיין א־שיח', וכן הפצת הקלטה של אל־טיראווי ברשתות, שבה הוא משמיץ את א־שיח'.

סביר להניח כי גורמים מחוץ לפתח ינסו לחתור תחת המוסדות הפוליטיים הקיימים. הבולטים שבהם יהיו תנועת חמאס, שלה בסיס תמיכה עממית, שליטה מוחלטת ברצועת

עזה ותשתית פוליטית וטרוריסטית גם בגדה המערבית; תנועת החזית העממית, שהמזכ"ל שלה אחמד סעדאת יושב בכלא הישראלי בגין תכנון רצח השר רחבעם זאבי; ומוחמד דחלאן, שהיה האופוזיציונר המרכזי לעבאס בפתח, עד שסולק על ידו מהתנועה. דחלאן, שנולד במחנה הפליטים חאן יונס בעזה, היה אחראי על כוחות הביטחון ברצועת עזה בעת השתלטות חמאס על הרצועה ונתפס כאשם בכישלון פתח בשמירה על האזור כחלק מהשטחים שבשליטת הרשות. לאחר ההפיכה ברצועת עזה עבר דחלאן להתגורר בגדה המערבית ונותר דמות בכירה בזירה הפוליטית של פתח, אך ב־2010 נפוצו שמועות על כך שפעל להדיח את עבאס כיו"ר הרשות, ובתגובה דחלאן הודח מתפקידיו בפתח. מ־2011 דחלאן מתגורר באיחוד האמירויות ואינו יכול להיכנס לתחומי הרשות, שכן ב־2014 ו־2016 קיבל שני גזרי דין שבהם נידון למאסר, שלא בפניו, על הכפשת השלטון וגניבה. תומכיו של דחלאן נזהרים שלא לקשור את שמם בשמו בגלל האיבה הקשה בינו ובין עבאס, על כן קשה לו לצבור תמיכה גלויה בשטחי הגדה המערבית, וזאת גם בשל ריחוקו הפיזי מהזירה. דחלאן נהנה מתמיכת איחוד האמירויות ומצרים, ויש לו תומכים בעיקר במחנות הפליטים ברצועת עזה וגם בגדה המערבית. למרות שבעיני רבים הוא נתפס כמסוגל לגשר בין פתח לחמאס, ספק אם ימלא תפקיד משמעותי בתרחיש זה, אלא אם כן הנהגת פתח תסכים להחזירו לתנועה בלכתו של עבאס. הסכמה זו תהיה תלויה ביכולתו לבנות קואליציה עם חלק מחברי ההנהגה הנוכחית. אם לא יוחזר לשורות פתח הוא צפוי לנסות להקים מפלגה חדשה בסיוע איחוד האמירויות, וייתכן גם בסיוע מצרים. אך גם אם מהלך כזה יצא לפועל, לאחר שנים שדחלאן לא היה בזירה ולנוכח הקמפיין נגדו והיותו אישיות בלתי רצויה בשטחי הרשות, ספק אם יצליח לגבור על מתמודד מטעם פתח.

תמיכה עממית

בעיני הציבור הפלסטיני, פתח והנהגתו וגם חמאס אינם זוכים לאהדה רבה, ושתי התנועות איבדו את הלגיטימציה שלהן. התמונה עגומה יותר עבור פתח, שבשנים האחרונות חלה ירידה בתמיכה העממית בו, לאחר שפשטה בו השחיתות השלטונית וכשלה האג'דה שלו מול ישראל. אל מול הירידה בתמיכה בפתח ניתן לצפות בעלייה בתמיכה בחמאס, לפי סקרי PCPSR של ח'ליל שקאקי, אך חשוב לזכור שמגמה זו פירושה אינו רק זהות אידיאולוגית עם חמאס אלא גם מחאה כלפי פתח. באין אפשרויות אחרות, מחנה המאוכזבים מפתח הולך וגדל, וחמאס משכיל לא פעם לנצל את חוסר התפקוד של פתח כדי לצבור תמיכה. דוגמה לכך ניתן לראות באירועי 'שומר החומות', כאשר על רקע האכזבה מביטול הבחירות

לרשות הפלסטינית חמאס החליט להחליש את הרשות באמצעות עידוד אלימות וטרור ומיצוב תדמיתו כמגן על ירושלים ומקדם את האג'נדה הפלסטינית. אם כך, אין זה מפתיע שמבחינת הפופולריות הציבורית, המוביל בכל סקרי דעת הקהל הוא מרואן ברגותי, שנמצא בכלל מ־2004 ושמו אינו נקשר עם אף אחת מהתנועות, למרות שהוא חבר בוועד המרכזי של פתח. ככל הנראה תמיכה זו נובעת מכך שאינו נתפס כאחראי למצב הנוכחי, והוא גם מסמל את דמות "הלוחם הגיבור" באתוס הפלסטיני. אילו השתחרר מהכלא והצטרף למשחק הפוליטי בתוך פתח היה זוכה לאהדה רבה, אך סביר להניח שמעמדו והפופולריות שלו גם הם היו נשחקים עם הזמן. חשוב לציין שמדובר בתרחיש עם סבירות אפסית, שכן ממשלת ישראל אינה מגלה כל נטייה לשחררו. ואולם במצבים של כאוס, אובדן שליטה במצב וחוסר הסכמה פנים-פלסטינית באשר למנהיג, ייתכן שישראל תידרש לשקול ברצינות את שחרור ברגותי וניהול התיאום מולו, כפי שנהגה בהסכמי אוסלו כלפי ערפאת.

פלגים ומיליציות חמושות

מוקדי כוח חשובים נוספים הם הפלגים והמיליציות החמושות, שכן יש להם כוח היזק שיכול לערער את היציבות בזירה ביום שאחרי עבאס ולהכניס אותה למערבולת. זאת משום שיש להם אינטרסים שונים ואג'נדות שלא פעם סותרות זו את זו, והם מגובים בכלי נשק ובפעילים. כוחם הצבאי מאפשר להם להשפיע על הזירה הפוליטית והם פועלים לדחוף קדימה מועמדים מטעמם, ומנגד לסכל ניסיונות של קבוצות אחרות הפועלות לקדם מועמדים יריבים.

להלן הפלגים והמיליציות המרכזיות, אשר ביכולתם להשפיע על הדינמיקה הנוצרת ביום שאחרי:

- הזרוע הצבאית של חמאס (גדודי עז א־דין אל־קסאם) – הארגון בהובלתו של מוחמד דף מונה סביב 30 אלף פעילים ברצועת עזה, והכוח הצבאי העיקרי שלו הוא ירי טילים ורקטות קרקע־קרקע; טילים נגד־טנקים; כלי טיס בלתי מאוישים תוקפים; טילי קרקע־אוויר ונשק קל. הזרוע הצבאית כפופה למרותה של הנהגת חמאס ומוציאה לפועל את החלטותיה, אך לעיתים היא קוראת תיגר על ההנהגה הפוליטית ומשפיעה על קבלת ההחלטות, וכן מובילה אג'נדה ניצית יותר. בטווח הארוך חמאס מעוניין להשתלט על הובלת הזירה הפלסטינית ולהדיח את פתח, אך בעת הנוכחית אין לארגון דריסת רגל בגדה המערבית, ולכן הוא פועל להעצים את כוחו הצבאי ברצועת עזה, את מחויבותו

ואת ההתנגדות, ולהגביר את התמיכה הציבורית בו כחלופה שלטונית. לכאורה, מנהיג חמאס אסמאעיל הנייה הוא המועמד המוביל של הארגון לכס הנשיאות, אך הוא לא יזכה בלגיטימציה בינלאומית שכן חמאס מוגדר כארגון טרור, ומינויו יפגע אנושות בכלכלה הפלסטינית ובמעמדה. ישנן סברות שחמאס מודע לכך ולכן בבוא היום הנייה לא יפעל לתפוס את עמדת הנשיא, אלא הארגון ישתמש בכוחו הפוליטי והצבאי כדי לאתגר את המועמדים לנשיאות להתחשב בדרישות חמאס ולדרוש מהם להפגין קו לעומתי ואף עוין לישראל.

- ג'אהד אסלאמי פלסטיני (גא"פ) – הוקם ב־1979 ומקדם מאז אג'נדה אסלאמיסטית-ג'אהדיסטית המתנגדת לכל הכרה בנוכחות היהודית בשטחי הווקף, כלומר בכל חלקי ארץ ישראל, ומכאן שאינו מסכים להכיר בהסכמי אוסלו, אינו מכיר ברשות הפלסטינית כריבון ואינו תומך באף מועמד. הוא נחשב ארגון קטן יחסית לחמאס, עם כמה אלפי לוחמים ומערכות נשק דומות לאלו של חמאס. עוצמתו טמונה ביכולתו לאתגר את השחקנים כשחקן הפועל משיקולים לא־מדינתיים, המופעל על ידי איראן. נהוג לכנותו "ספווילר"². את הארגון מוביל זיאד נח'אלה, במקור מחאן יונס, היושב כיום בדמשק. לגא"פ קשרים הדוקים עם איראן וחזבאללה, אך בשל פעילותו מתוך רצועת עזה וקוטנו, לרוב הוא סר למרותו של חמאס ומתואם בחדר הלחימה (חמ"ל) המשותף של הפלגים הפלסטיניים בעזה. לא פעם גא"פ נחשב ארגון "סורר", כאשר הפר הפסקת אש או שיגר רקטות במטרה לגרור את חמאס לעימות נגד ישראל. אירועי מבצע עלות השחר באוגוסט 2002 הבליטו את השונות בין הארגונים, כאשר גא"פ לחם מול ישראל וירה רקטות בתגובה לסיכול פיגוע שלו בעוטף עזה וחיסול מפקד החטיבה הצפונית, ואילו חמאס בחר שלא להצטרף ללחימה ולא לסכן את התמורות שקיבל מישראל לאחר סבב הלחימה. עם זאת, מעת לעת חמאס משתמש בארגון כדי ללחוץ על ישראל או על הקהילה הבינלאומית.

- התנזים – ארגון שנוסד מתוך פתח על ידי יאסר ערפאת בשנת 1995, אך כיום התנזים אינו סר למרותה של הנהגת פתח. התנזים אינו ארגון סדור והוא פועל על בסיס מיליציות מקומיות חמושות – במחנות פליטים, בשכונות או בכפרים – ולכל אחד מהמוקדים הנהגה נפרדת שאינה נמצאת בקשר הדוק עם הנהגות האחרות. התנזים היה פעיל

2 ספווילר – מונח המתאר שחקן לא־מדינתי המחבל בפעולות הממשלה או השחקן הלגיטימי ומתנגד לתהליך מדיני ולהסדרים עם ישראל.

בעיקר בתקופת האינתיפאדה השנייה, ובחודשים האחרונים הוא מרים מחדש את ראשו, בעיקר בגזרת ג'נין ושכם. התאים ממשיכים לפעול בצורה מקומית, לפעמים ככנופיות וגם תחת חסות אחד מבכירי פתח מאותו האזור. התאים מצוידים בנשק בלתי חוקי רב. במקרה שלא יתקבל הסדר לירושת עבאס בדרכי שלום ויתחוללו מאבקי ירושה אלימים, תאי התנזים יפעלו לקידום המועמד המוביל מטעמם, שמייצג את האזור שלהם או את האג'נדה שלהם, וישתמשו לשם כך בנשק שאגרו.

- כנופיות חמושות – נוסף על תאי תנזים ישנן כנופיות חמושות נטולות אג'נדה פוליטית, הממוקדות בפשיעה לשם קידום מטרותיהן האישיות והחמולתיות. כנופיות אלה פועלות באזורים שבהם המשילות של הרשות הפלסטינית אינה אפקטיבית. גם קבוצות אלו יכולות לחבור למועמדים שמיטיבים עימן או לעשות דין לעצמן.

השלכות

אם מאבקי הירושה לא יחדלו ולא תהיה תמיכה במנהיג מוסכם, אזי תפתח אי-יציבות מתמשכת ללא הכרעה ביחס לבחירת המנהיג המוסכם, שיהיו לה השלכות על יכולת קבלת ההחלטות ברשות הפלסטינית ועל יישומן של אלה שיתקבלו. נראה שבשלב הראשון תמשיך הרשות ליהנות מתמיכתן הכלכלית של המדינות התורמות ושל העולם הערבי, אם כי בהיקף מצומצם, וזאת כדי להגביר את היציבות. ואולם ייתכן שמדינות אלה ינסו לקדם מועמד המועדף עליהן וכך יתחזקו למעשה את מאבקי הכוחות.

במצב של חולשת המנהיגות הזמנית וחילוקי דעות בשורות הנהגה קולקטיבית, לא יתאפשרו החלטות חשובות בכל הנוגע לפיוס בין־ארגוני ולקידום איחוד מחדש בין הגדה המערבית לרצועת עזה, כמו גם לגבי היחסים עם ישראל והתהליך המדיני. אומנם עזיבתו של עבאס תסיר את התנגדותו הרגשית־אישית לחמאס, אבל רבים אחרים בארגון פתח שותפים לתפיסותיו. מועמד שיוביל מהלך פיוס יצטרך להישען על בסיס תמיכה חזק בפתח המשוסע, כאשר צעירי הארגון, ה"שביבה", אינם סרים למרות המנהיג, וכן תידרש נכונות הארגון לגמישות פוליטית שתאפשר לכונן קואליציות.

לפחות בשלב הראשון, כל ממשל פלסטיני חדש יצטרך להוכיח נאמנות ללאומיות הפלסטינית באמצעות הפגנת עמדות קשוחות מול ישראל, כל עוד הלעומתיות לא תפגע באינטרסים החשובים של הרשות ומוסדותיה. לכן קיימת סבירות נמוכה לפגיעה מהותית ועמוקה בשיתוף הפעולה הביטחוני עם ישראל, גם אם תימשך ההתנגחות ההצהרתית.

תמיכה ישראלית סמויה (לא הצהרתית ופומבית אלא במעשים האמורים לתרום ליציבות ולתפקוד הרשות) תוכל למנוע פגיעה בכלכלה הפלסטינית ובמתן השירותים לאוכלוסייה.

תרחיש חיובי ושילי למאבקי הירושה

אתגר שההנהגה החדשה תיאלץ להתמודד איתו הוא קבלת מרותה, בעיקר באזורים שבהם לקבוצות חמושות וגם לחמולות שליטה בשטח. כן יהיה עליה להתמודד עם פעילות חתרנית של פלגים, ובעיקר בחלק ממחנות הפליטים. במהלך 2202 נסק היקר השימוש בנשק חם נגד כוחות צה"ל בערים הפלסטיניות בגדה המערבית, וחלה עלייה ניכרת במספר תקריות הירי והפיגועים. בירי השתתפו בעיקר צעירים פלסטינים, בכללם פעילי פתח, והתופעה משקפת את הכאוס בתחומי הרשות הפלסטינית. המענה הביטחוני

הישראלי, המתמקד בפעילות סיכול ובמעצרים נרחבים של חשודים, חולל מעגל הסלמה שהזין את עצמו והעצים את המוטיבציה של צעירים פלסטינים להתגייס ללחימה נגד כוחות הביטחון הישראליים. הסכנה היא שעקב הכאוס תחדל הרשות לתפקד כגורם אחראי, יציב ואפקטיבי, התורם לרגיעה ומהווה כתובת להידברות. הגורמים החתרניים העיקריים יהיו חמאס, הג'האד האסלאמי ונאמניו של דחלאן, אם הוא עצמו לא ישתלב מחדש בפתח. אם ימצא לו מקום בשורות הארגון הוא צפוי להצטרף למתמודדים על ההנהגה.

תרחיש ג – בחירות

לפי החוקה הפלסטינית, בחירות לתפקיד הנשיא צריכות להתקיים תוך שישים יום ממועד עזיבת הנשיא. אולם הבחירות האחרונות ברשות הפלסטינית התקיימו ב-2006, ובניגוד לחוקה לא התקיימו שוב מאז. לפיכך קשה להעריך אם הנהגה זמנית תפעל בהתאם לחוקה ותכריז על בחירות, או שמינוי הנשיא הבא יוכרע מחוץ למערכת הדמוקרטית. ייתכן שהמנהיגות החדשה תרצה לקיים בחירות כדי להשיג באמצעותן לגיטימיות ציבורית ובינלאומית, אבל זאת רק בתנאי שתהיה החלטה לגבי מועמד מוסכם של פתח לנשיאות, והערכה כי סיכוייו לזכות בבחירות, בעיקר מול מועמד חמאס, יהיו גבוהים. אם הגורמים השונים יסכימו לבחירות, הם יוכלו להתבסס על ההסכמה העקרונית שגובשה בין פתח לחמאס בתחילת 2021 בדבר אופן קיום בחירות למועצה הלאומית הפלסטינית בגדה המערבית, ברצועת עזה, במזרח ירושלים ובמחוז ירושלים, על בסיס רשימות ארציות. ואולם הסכמות אלה אינן מעידות בהכרח על שיתוף חמאס בבחירות למועצה המחוקקת או על כך שיציב מועמד שלו לנשיאות, שכן למינוי נשיא מטעם חמאס יהיו השלכות מהותיות על יכולתו לתפקד באופן עצמאי, בשל הגבלות שישראל עשויה להטיל על הארגון, וכן יהיו השלכות על ההכרה הבינלאומית ברשות ועל יכולתה להמשיך לגייס כספים ממדינות תורמות.

שאלת הבחירות תוכרע על ידי נכונות ההנהגה הזמנית לפיוס, או לפחות לגיבוש הבנות מוסכמות עם חמאס. אם אלו לא יושגו מהסיבה שחמאס יציב תנאים שלא יתקבלו, או הנהגת פתח תחשוש מהתעצמות כוחו הפוליטי של חמאס, בהכרח על חשבונה, ייתכן שהצדדים יסכימו לכונן ממשלת טכנוקרטים שבה יהיה ייצוג הולם לשניהם. אם יוחלט לקיים בחירות, אפשר שיתפתח אחד משני תרחישים: האחד – מסע הבחירות יסחף את הרחוב הפלסטיני וייבחר מועמד שיזכה לתמיכה ציבורית רחבה; השני – היריבות בין המחנות והמתמודדים תגיע לכדי חיכוכים אלימים שיערערו את הזירה הפוליטית ואת הרחוב הפלסטיני, ולא יקבלת תוצאות הבחירות על ידי אחת מן התנועות הגדולות או שתיהן.

אם הנהגת פתח תחליט לערוך בחירות רק בשטחים שבשליטת הרשות הפלסטינית ולא ברצועת עזה, בשל התנגדות חמאס או עקב חשש מכך שיזכה בבחירות, אזי הרצועה, על הפלגים הפועלים בה ובהובלת חמאס, תתנהג כספווילר – הארגונים המנודים יפעלו לערעור היציבות וינסו לחבל בקיום הבחירות. אחרי הבחירות הם יערערו על הלגיטימיות של תוצאותיהן.

הזדמנויות וסכנות לישראל

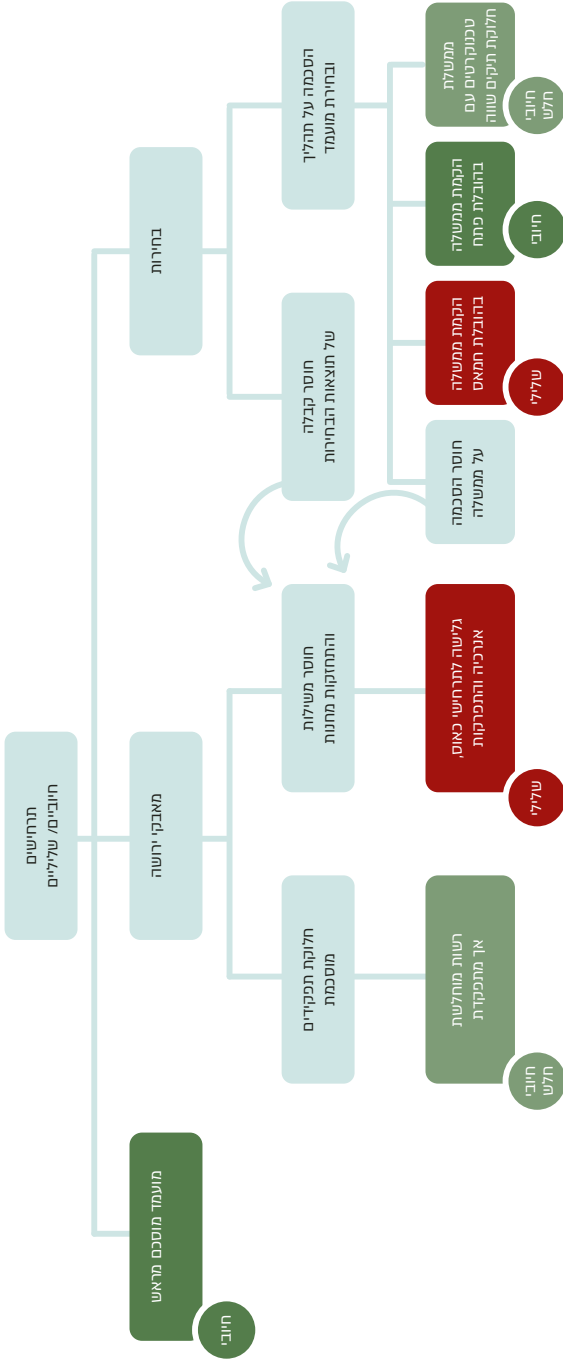
תרחיש בחירות יכול מחד גיסא לשאת בשורה חיובית – בחירת מועמד שמאחוריו תמיכה ציבורית רחבה ויכולת להוביל מהלכים – ומנגד לתוצאה מסוכנת ביותר של ניצחון נציג חמאס או גורם הנתון לתמיכת הארגון ולהשפעתו, וכך לסמן למעשה את השתלטות חמאס על הרשות הפלסטינית ואף על אש"ף. עם זאת, התנעת מהלך בחירות וקטיעתו יכולה להיות מסוכנת ולהשפיע על דעת הרחוב הפלסטיני כנגד הצד שייתפס כמכשול. אי-הסכמה במהלך הבחירות או אי-נכונות לקבל את תוצאותיה יכולה לתדלק מאבקי ירושה ולעורר את זעם הציבור כלפי המנהיגים, שייתפסו אחראים לכך.

יורשים אפשריים

בתחילת שנת 2022 החליט עבאס לחזק את מעמד מקורביו – ראש המודיעין מאג'ד פרג' והשר לעניינים אזרחיים חוסיין א-שיח'. האחרון מונה במאי 2022 על יד עבאס למזכיר הוועד הפועל של אש"ף (מספר 2 בהיררכיה הפנימית של אש"ף) והחליף את צא'אב עריקאת לאחר מותו, בתפקיד מחזיק תיק המשא ומתן עם ישראל. מינוי א-שיח' בוצע באמצעות מכתב אישי של עבאס ובהמשך בהצבעה בתוך הוועד הפועל, המוגדר כגוף הביצועי המרכזי של אש"ף, שגם הוא נבחר בתהליך שנוי במחלוקת בידי המועצה המרכזית של אש"ף במאוס 2022.

לכאורה, הבחירה בקואליציית חוסיין א-שיח' ומאג'ד פרג' כיוורשים, שניהם אנשי אמונו ועושי דברו של עבאס, צריכה הייתה להיות מובטחת. שניהם הקרובים ביותר לנשיא עבאס – פרג' הוא ראש מנגנון המודיעין הפלסטיני, א-שיח' הוא השר לעניינים אזרחיים. שניהם מקיימים קשרים הדוקים עם ישראל ואף עם גורמים בינלאומיים. שניהם מקובלים גם על האמריקאים ומקיימים קשר רצוף עם נציגי מזכירות המדינה האמריקאית וה-CIA. מנקודת המבט של הממסד הביטחוני הישראלי, האפשרות שיפעלו יחדיו כממשיכיו של עבאס היא מועדפת.

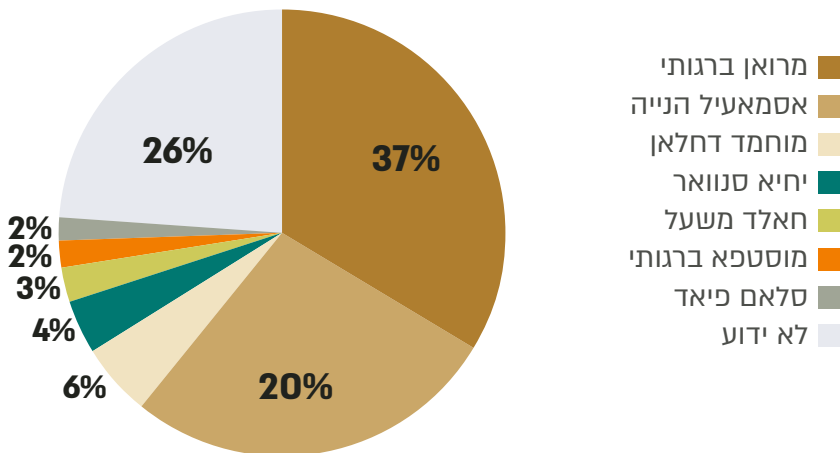
תרשים זרימה: תרחישים עיקריים

עם זאת, הפופולריות של השניים במסדרונות הפוליטיים בישראל היא ביחס הפוך למעמדם ברחוב הפלסטיני. רבים רואים אותם כמשתפי פעולה עם הכיבוש הישראלי ולשניהם תיקים עמוסי האשמות בשחיתות (א־שיח' מואשם גם בהטרדות מיניות), שבה נגועה לכאורה הנהגת הרשות הפלסטינית כולה.

פרג' (בן 60), יליד מחנה הפליטים דהיישה, מקורב מאוד לעבאס ולבנו יאסר (ששוהה בקטר) ומלווה אותו כבר למעלה מעשור. הוא ביצע עבור עבאס שליחויות גלויות ועלומות, מתנגד בחריפות לחמאס ומתחזק את התיאום הביטחוני מול ישראל. אומנם במהלך האינתיפאדה הראשונה היה פרג' ממנהיגי פתח, נעצר פעמים רבות וישב בכלא הישראלי כשש שנים, וגם בזמן האינתיפאדה השנייה הוא פעל נגד ישראל, אולם עם מינויו לראשות מנגנון המודיעין בגדה החל להתקרב לישראל, והוא מקיים מגעים מדיניים וביטחוניים עם נציגיה. א־שיח', אף הוא מתנגד לחמאס, מונה מטעם עבאס להיות האחראי על המגעים עם ישראל בתחום האזרחי. הוא דובר עברית שוטפת ומכיר מקרוב קציני צבא ופוליטיקאים ישראלים בכירים.

דירוג התמיכה במועמדים לנשיאות, אילו נערכו בחירות ללא עבאס

על פי סקר דעת קהל שערך מכון PCPSR בראשות ד"ר ח'ליל שק'אקי ב-2022

עם זאת, כל המתמודדים על ירושת עבאס – פרג', א־שיח' ואחרים – הם חסרי לגיטימיות מצד הציבור הפלסטיני ואחיזתם מוגבלת באזורים ובחמולות בגדה המערבית וברצועת עזה. זאת למעט מרואן ברגותי, הכלוא בישראל לחמישה מאסרי עולם. ברגותי נולד בכפר כובאר, השוכן צפונית־מערבית לרמאללה, והפך לפעיל בתנועת פתח בגיל 15. היה אחד המנהיגים באינתיפאדה הראשונה ב־1987 ובמהלכה נעצר על ידי ישראל וגורש לירדן, שם שהה שבע שנים עד שהותרה חזרתו במסגרת הסכמי אוסלו. בשנת 1996 נבחר למועצה המחוקקת הפלסטינית. עם תחילת האינתיפאדה השנייה בשנת 2000 הפך ברגותי למנהיג פופולרי כאשר הנהיג את ארגון התנזים ואת גדודי חללי אל־אקצא – שהיו למעשה הזרוע הצבאית של פתח, אשר הייתה אחראית לפיגועים רבים נגד ישראלים. באפריל 2002, במהלך מבצע חומת מגן, נתפס ברגותי על ידי כוחות צה"ל. בהמשך הובא למשפט ונגזרו עליו חמישה מאסרי עולם, והוא יושב בכלא בישראל.

על פי סקרי דעת הקהל הפלסטינית, ברגותי הוא היחידי בין המקורבים לפתח שהציבור תומך במועמדותו ואף יכול לגבור על מנהיג חמאס אסמאעיל הנייה. הפופולריות של המתמודדים האחרים אינה עולה על זו של הנייה. יש להביא בחשבון שרבע מהמשיבים ענו לשאלת הסקר כי אינם יודעים למי יצביעו, כך שיש מקום לעליית מתמודד נוסף או להתחזקות של אחד המועמדים הידועים. בכל מקרה, רק כמחצית מבעלי זכות ההצבעה העידו שבכוונתם ללכת לקלפי, ומספר זה משתנה ביחס לרשימת המועמדים.

המאבק על השפעה לקראת היום שאחרי עבאס מכתוב היווצרות של בריתות וצירים, ובראשם ציר פרג'–א־שיח'. מעת לעת עולים ויורדים צירים מתחרים – דחלאן (שסוקר בפרק 'מוקדי הכוח') וחמולת ברגותי; או ג'בריל רג'וב, יליד דורא שבאזור חברון, לשעבר ראש מנגנון הביטחון המסכל ובכיר בפתח, עם תאופיק אל־טיראווי שהיה ראש מנגנון המודיעין הכללי, אשר כל אחד מהם מקיים בנפרד קשרים עם חמאס. צירים אלה נרקמים ונפרמים על בסיס השינויים בשטח, מעמדם של היורשים הפוטנציאליים בהנהגה, התמיכה הציבורית בהם וקרבתם לגורמים חמושים. קשה לאמוד כיום אילו בריתות יובילו את המערכה ביום לכתו של עבאס, אך ניכר ששיתופי הפעולה, כמו גם היריבות ביניהם, מכתובים כבר כיום את המציאות בגדה המערבית.

תעודת זהות: מועמדים אפשריים לירושת עבאס

חוסין א-שיח'

אין לו כוחות משלו ואף לא חמולה המחויבת כלפיו, והוא מסובך בהאשמות בדבר הטרדות מיניות ושחיתות. מעמדו הציבורי עולה והוא אינו נשאר מאחורי הקלעים.

מג'ד פרג'

חזק מכולם בשל שליטתו במנגנוני המודיעין. יד ימינו של עבאס ומקורב לחוסין א-שיח', אך אינו נהנה מתמיכה ציבורית.

מוחמד דחלאן

יריבו המר של עבאס ולשעבר מראשי פתח והביטחון המסכל ברצועת עזה. איבד מכוחו ברצועה למרות תמיכה כספית שהוא מעביר ממקום מושבו באיחוד האמירויות.

צילום: REUTERS/Stringer

ג'יבריל רג'וב

לשעבר ראש מנגנון הביטחון המסכל ובכיר בפתח. נחלש באזור שלו וגם בניסיונו בשנת 2021 לקדם בחירות וממשלת אחדות עם חמאס.

צילום: REUTERS/Mohamad Torokman

מוראן ברגותי

זוכה לתמיכה הציבורית הרבה ביותר מכל המועמדים. מרצה מאסר ממושך בכלא ואין סבירות שישתחרר בקרוב.

צילום: REUTERS/Nir Elias/Files (ISRAEL POLITICS CONFLICT ELECTIONS)

מחמוד אלעאלול

סגנו של עבאס בפתח, חזק בקרב גורמי תנזים. לאחרונה כשל ניסיונו לחבור לפרג' ולא-שיח'.

צילום: (Kudüs TV (CC BY 3.0)

אסמעיל הנייה

ראש הלשכה המדינית של חמאס החל ממאי 2017. כיהן כראש ממשלת הרש"פ לאחר בחירות 2006 עד ההפיכה ברצועת עזה, וכראש ממשלת חמאס בעזה.

צילום: REUTERS/Mohamed Azakir

תאופיק אל-טיראווי

חבר הוועד המרכזי של פתח, לשעבר ראש מנגנון המודיעין הכללי ויועץ ביטחוני ליו"ר הרשות. נשקלת הפסקת חברותו בהנהגת פתח בעקבות ביקורת שהשמיע נגד א-שיח'.

צילום: סוכנות הידיעות הפלסטינית הרשמית

תרחיש ד – כאוס, אי-יציבות מסוכנת והתפרקות הרשות הפלסטינית

ישראל ושכנותיה מוטרדות בייחוד מיציבות המערכת הפלסטינית ביום שאחרי עבאס, מתוך הבנה שהתפתחות כאוס בזירה תסכן את היציבות האזורית. התפרקות תחולל איום ביטחוני ואיריסון של גורמי הטרור; גלישה חזרה למצב של ממשל צבאי ישראלי, הכולל עומס כלכלי ודמוגרפי כבד על ישראל; השלכות שליליות על הממלכה הירדנית וערעור היציבות בה; וגם השלכות שליליות על המציאות הביטחונית סביב רצועת עזה, כולל בחצי האי סיני.

חולשות המערכת הפלסטינית עלולות להתברר בנסיבות מסוימות כמוציאות תהליכים כאוטיים קיימים, העלולים אף להוביל להתפרקות הרשות הפלסטינית. הרשות אינה פועלת בתוך ריק, ולצד חולשותיה ופוטנציאל התפרקותה היא מושפעת מהתנהלותם של כוחות חיצוניים, כאשר לישראל תפקיד והשפעה חשובים במיוחד בהקשר זה. בה בעת קיימים בה גם כוחות מייצבים, החוששים לגורלם ועשויים לפעול על מנת למתן מגמות שליליות ולסייע לתהליכי הסדרה וארגון מחדש.

להלן מספר תת-תרחישים שיכולים להוביל למצבי כאוס ואי-יציבות מסוכנת:

תת-תרחיש ד1 – הנהגה קולקטיבית

בהיעדר סבירות ממשית להסדרת המערכת ולייצובה בתהליך של בחירות חופשיות, אפשר שיתעורר מאמץ לכונן הנהגה קולקטיבית שתורכב ממספר אישים בולטים, דוגמת ג'בריל רג'וב, מאג'ד פרג' (ראש המודיעין הכללי), מחמוד אלעאלול (סגנו של עבאס בפתח), ראמי אל-חמדאללה (ראש הממשלה לשעבר), ואולי אף תישמע קריאה לחזרת סלאם פיאד (גם הוא ראש הממשלה לשעבר, וכיום מרצה באוניברסיטת פרינסטון בארצות הברית). אישים אלה יחלקו ביניהם את סמכויות עבאס, תאריז ותפקידיו לתקופה קצובה, עד להתייצבות המערכת וקיום בחירות.

לתרחיש זה יש אומנם פוטנציאל ייצוב של המערכת הפלסטינית, אך הוא מותנה במפלט האגו של השותפים להנהגה וביכולתם לשתף פעולה, כמו גם ביכולתם למתן התנגדות ציבורית להשתלטותם על מוקדי הכוח. המערכת הפלסטינית לא הורגלה בסוג זה של הנהגה, משום שמאז השתלטה תנועת פתח על אש"ף, שרר בה שלטון יחיד אוטוריטרי.

אינטרסים חיוניים ואפילו הישרדותיים של השותפים הפוטנציאליים להנהגה קולקטיבית יחייבו בראייתם את שימורה של הרשות הפלסטינית ועשויים לסייע להם, לפרק זמן מוגבל לפחות, לגשר על פערים, יריבויות ואיבה. אם ההנהגה הקולקטיבית לא תצליח לגבש ולשמר שיתוף פעולה ולבסס את שליטתה על הרשות הפלסטינית ולהנחיל לציבור תחושת שינוי

חיובי, תיקלע המערכת הפלסטינית לאי־יציבות כרונית עם פוטנציאל אלימות גובר, עד כדי אובדן שליטה. זאת משום שמולה תתייצב התנגדות קבועה מצד "הדור הישן" והפלגים הסוררים. עימותים אלימים מתמשכים יובילו לאנרכיה עד כדי התפרקות, בהיעדר שלטון מרכזי בעל מונופול על הכוח והפעלתו.

תת־תרחיש 2ד – השתלטות של מפקדי מנגנוני הביטחון (הפיכה צבאית)

אי־הסכמה בין מנהיגים בולטים תסכל אפשרות לכונן הנהגה קולקטיבית ותוביל את המערכת הפלסטינית לסחרור. בתנאים אלו עלול אחד המפקדים של מנגנוני הביטחון הפלסטיניים לנצל את הבקיעים ואת היריבויות ולהשתלט על המערכת הפלסטינית בהפיכה צבאית. עם זאת, קשה להניח שלטון יחיד של מפקד מנגנון כלשהו (זו הסיבה שערפאת בנה מערכת המורכבת מריבוי מנגנוני ביטחון, כדי למנוע ריכוז של הכוח במנגנון אחד) וככל הנראה, במקרה כזה שני מפקדי מנגנונים ישתפו פעולה על מנת להשתלט על המערכת. מנגנון הביטחון הלאומי (בטח"ל) הוא המנגנון המזוין הגדול והמשמעותי ביותר מבחינה צבאית, בעוד מנגנון המודיעין הכללי (מודכ"ל) קטן וחלש ממנו בהיבט הצבאי, אך בעל שליטה ונוכחות ניכרת ברחוב הפלסטיני. למרות יתרון הגודל והעוצמה הצבאית של הבטח"ל, קשה לצפות מצב שבו מפקד המנגנון מצליח לייצב שלטון יחיד צבאי ללא שיתוף פעולה עם מנגנון המודכ"ל או הביטחון המסכל. המשטרה הכחולה והמודיעין הצבאי אינם משמעותיים דיים מבחינה צבאית וביכולת השליטה בשטח ובאוכלוסייה.

תרחיש זה הוא מתכון לחוסר יציבות כרונית, לתסיסה ולאלימות, שיעמידו את מנגנוני הביטחון של הרשות בהתנגשות חזיתית עם מנגנוני ביטחון אחרים וגורמי כוח אחרים שלא חברו אליהם, כמו קבוצות חמושות של התנזים, שחלקן נתונות להשפעת שחקנים מתחרים דוגמת מחמוד אלעלול ומוחמד דחלאן, וזאת עוד בטרם השתלבו בלחימה קבוצות חמושות של חמאס וג'האד אסלאמי. התוצאה תהיה אז עימות ברחוב הפלסטיני, העלול להוביל לאנרכיה עד כדי התפרקות הרשות.

תת־תרחיש 3ד – התפרקות הרשות לתת־מערכות אזוריות

כתוצאה מאי־היציבות וחוסר היכולת לשלוט בשטחי הגדה המערבית תיתכן התפרקות הרשות הפלסטינית למערכות אזוריות אוטונומיות, כפי שהתרחש ברצועת עזה. מערכות אלו יונהגו על ידי הנהגות מקומיות השואבות את כוחן מהמבנה החמולתי של החברה הפלסטינית, ואשר ביססו במהלך השנים את כוחן והשפעתן החברתית־כלכלית והפוליטית.

המוקד השלטוני של הרשות ברמאללה הוא למעשה המחוז היחידי הנתון למרות מלאה של הרשות, ובו שוכנים מרבית המוסדות הלאומיים של המדינה הפלסטינית העתידית. אך גם באזור רמאללה מאותגר שלטון הרשות על ידי ארגונים לא־משלתיים וכוחות בלתי נשלטים במחנה הפליטים אל־אמערי. המחוזות המרוחקים יותר – חברון, ג'נין ושכם – מתנהלים זה שנים באופן אוטונומי למדי. משפחות "האצולה" המקומיות בחברון, דוגמת משפחות אל־ג'עברי, נטשה ואחרות, ומשפחת אלמצרי במחוז שכם, נהנות ממעמד ולגיטימציה ציבורית להנהיג את המחוז. במרחב ג'נין המצב שונה, שם הגורמים המשפיעים הם הארגונים והפלגים החמושים, שאינם סרים למרות הרשות הפלסטינית. מגמה שהתחזקה במהלך 2022 היא של התגייסות הדור הפלסטיני הצעיר, העובר תהליך הקצנה וחובר לקבוצות טרור במסגרת גדודי חללי אל־אקצא של תנועת פתח. משמעותה של מגמה זו היא התרחבות מעגלי ההתנגדות גם לכיבוש הישראלי וגם לרשות הפלסטינית מעבר להתנגדות של חמאס והג'האד האסלאמי. עוצמת התופעה באה לידי ביטוי בין היתר בהשתתפות בנים של קצינים במנגנוני הביטחון בתקריות ירי וטרור.

אפשרויות לתרחישי קיצון

תרחיש ה - דומיננטיות של חמאס בגדה המערבית

בכל מצב תידרש ההנהגה החדשה להתמודד עם חמאס, המתחרה בה על המחויבות ליעדים הלאומיים הפלסטיניים ועל הובלת המאבק בישראל ועל הריבונות בירושלים ובאל-אקצא. חמאס מלבה את ההתנגדות ואינו מכיר בזכות ישראל להתקיים, ומכאן הגדרתו כספווילר. השתלטות חמאס על הזירה הפלסטינית עשויה להתרחש בעיקר בשלוש דרכים: השתלטות צבאית; זכייה בבחירות למוסדות הרשות הפלסטינית; התרחבות השפעה "זוחלת".

תת־תרחיש 1 - השתלטות כוחנית־צבאית של חמאס על הגדה המערבית

תרחיש זה אינו ריאלי בנסיבות הנוכחיות, לאור השליטה הביטחונית הישראלית בגדה המערבית והמערכה הישראלית המתמשכת לפירוק תשתיות הטרור במרחב. לזרוע הצבאית של חמאס אין גישה לשטחי הגדה המערבית, בשל מדיניות הבידול של ישראל וחופש הפעולה המבצעי שלה בכל השטח. קיים יתרון למנגנוני הביטחון של הרשות הפלסטינית כל עוד נמשכים התיאום ושיתוף הפעולה הביטחוני בינם לבין צה"ל והשב"כ. זאת ועוד, החיץ הטריטוריאלי בין רצועת עזה לגדה המערבית מונע עימות צבאי ישיר בין המחנות או העברת כוחות מהרצועה לגדה. מכאן ששמירה על הבידול בין הגדה לרצועה ועל התיאום הביטחוני בין ישראל למנגנוני הרשות תסייע גם בהמשך, עד שינוי המציאות של יריבות בין־ארגונית מרה בזירה הפלסטינית או שינוי במדיניות ישראל, למנוע מחמאס להעצים את כוחו הצבאי בגדה המערבית.

תת־תרחיש 2 - ניצחון חמאס בבחירות

תרחיש זה אפשרי בהינתן הצלחת מאמצייהן של מצרים וירדן לגבש פשרה בין חמאס לפתח והסכמת שני המחנות לערוך בחירות, כפי שכבר סיכמו בתחילת 2021. ואולם גם אז, בדומה לנסיבות שבמסגרתן נערכו בחירות 2006, חמאס יזדקק לפתח על מנת להקים קואליציה. קרוב לוודאי שהמאמצים בכיוון זה יעלו על שרטון ומאותה הסיבה שמנעה אז הסכמה, קרי סירוב פתח להכפיף את מנגנוני הביטחון למשרד הפנים בראשות חמאס, ובמקביל סירוב חמאס להיענות בחיוב לדרישת הרשות לפרק את הזרוע הצבאית שלו, או לפחות להכפיפה לרשות או לתהליכי קבלת החלטות ברשות. אומנם בעבר נשמעו בחמאס קולות שהביעו נכונות לשלב את הזרוע הצבאית במנגנוני הביטחון של הרשות בתמורה לשילובו באש"ף, או קולות נוספים שהסכימו להכפפת הזרוע הצבאית של חמאס לקבינט (ללא פירוק ועם שמירה על הנשק), אך קשה לראות התקרבות בין המחנות, כזו שתאפשר

מהלך כה דרמטי. יתר על כן, לא נראה שחמאס יסתפק כיום בחברות באש"ף בלבד, בלי להציב תנאים במישור המדיני שפתח יתקשה לקבל.

אם חמאס ופתח יגיעו להסכם שיכלול היערכות לבחירות, ואם הבחירות יתקיימו וגם אם חמאס יצא כשידו על העליונה, סביר להניח שחמאס יעדיף להקים ממשלת אחדות עם פתח. חמאס מודע למעמדו הבינלאומי הבעייתי ולאיסור החוקי של מדינות רבות להתקשר עימו, וכן להשלכות השליליות של שילוב חמאס בהנהגה הפלסטינית על העברות כספים לרשות, ולכן הוא צפוי לשחק תפקיד "אחורי" בזירה המדינית ולהתרכז בנושאי הפנים, ולא לבקש תפקיד מרכזי בקדמת הבמה.

תת־תרחיש 3 – התרחבות השפעה "זוחלת" של חמאס ונסיגה במעמד הרשות

כיום פועל חמאס לביסוס שלטונו בעזה וממשיך לנסות לערער את יציבות הרש"פ בגדה המערבית לקראת המאבק על ירושת הנשיא מחמוד עבאס. הוא מבין כי טקטיקת השאיפה לבחירות או ההשתלטות על אש"ף מבפנים באמצעות פיוס פנים פלסטיני אינה מעשית כל עוד עבאס מכהן בתפקידיו. הארגון מעריך כי יתקשה להשתלט על הגדה גם אם הרשות תתמוטט בשל ההגבלות שתטיל עליו ישראל, ולכן אימץ אסטרטגיה של השתלטות בשלבים על הנהגת התנועה הלאומית הפלסטינית מבחוץ פנימה. היעד הראשון הוא לבנון ומחנות הפליטים, ולשם כך התחבר חמאס לציר איראן-חזבאללה. ביקוריו האחרונים של הנייה בלבנון הדגימו כיצד בחסות איראנית ובסיוע ישיר של חזבאללה מגויסים סמלי השלטון הלבנוניים, כמו פגישות עם הנשיא הלבנוני, למתן לגיטימציה אזורית לחמאס. במקביל הארגון מנסה להפוך את כלל הארגונים הפלסטיניים בלבנון ובסוריה, למעט פתח, לארגוני לווין שלו, ולשם כך נקבעו מסגרות תיאום בין הארגונים השונים.

פוטנציאל להשתלטות חמאס על המערכת בהתאם לשלושה מצבי יסוד:

- **חוסר יציבות מתמשך** עשוי לחזק את דימוי חמאס כאלטרנטיבה לרשות, ואולי גם לעודד פתיחות (אופורטוניסטית, לאו דווקא אידיאולוגית) של בכירים בפתח לשתף פעולה עימו. בה בעת ניתן לשער כי ככל שחמאס יפעל באופן מאתגר ומתריס, כן תגבר המוטיבציה של סיעות יריבות בפתח וברשות לכונן ביניהן אחדות שורות. כלומר, מאמץ לייצב את המערכת צפוי דווקא בתגובה להתגברות כוחו של חמאס.
- גם במקרה של **התפרקות מערכתית־מוסדית גורפת בזירה הפלסטינית**, חמאס לא יוכל לייצב הובלה מעשית שתיהנה מלגיטימציה, ומכאן השאלה מה יוכל חמאס להציע

לציבור הפלסטיני. חמאס יפעל לסחוט עד תום תועלות מדיניות וכלכליות ויוכל להשתמש בעימות צבאי ישיר עם ישראל כדי לעשות זאת.

- **אינרציה** והמשך התחזקות חמאס בגדה עשויים ליצור מצב דומה לזה שתואר כחוסר יציבות מתמשך. זאת אלא אם כן תחול תפנית דרמטית שתביא לשינוי במדיניות ישראל, כמו מוכנות לחזור לנתיב התהליך המדיני או השתתפות בוועידת שלום בינלאומית.

גורמים התורמים לתרחיש כאוס – החמרת מגמות בחברה הפלסטינית ואובדן לגיטימציה ציבורית

בכל סקרי דעת הקהל שנערכו בחברה הפלסטינית במהלך השנתיים האחרונות וגם קודם לכן נרשמה מגמה ברורה של אכזבה קשה מההנהגה הפלסטינית ומהרשות, הן בנוגע לתפקודה ולהיקף השחיתות בה והן בנוגע למידת הצלחתה, ונכון יותר לומר כישלונה בקידום היעדים הלאומיים או החברתיים-כלכליים. הממצאים מצביעים על חוסר שביעות רצון, חוסר אמון ותחושת חוסר ביטחון, שאך החמירו לאחר ביטול הבחירות ומבצע שומר החומות במאי 2021. נכון לסקר של PCPSR מספטמבר 2021, כ-80 אחוזים מהציבור הפלסטיני תמכו בהתפטרות עבאס, ורק 24 אחוזים הביעו שביעות רצון מתפקודו. בה בעת, לאחר העימות עם ישראל עלתה הפופולריות של אסמאעיל הנייה, וכאשר הוצב בסקר מול עבאס אמרו 56 אחוזים שיצביעו להנייה, ורק 34 אחוזים לעבאס.

חוסר שביעות הרצון בא לידי ביטוי גם באי-רצון להשתתף במשחק הפוליטי – רק 40 אחוזים מכלל האוכלוסייה הפלסטינית אמרו שיפקדו את הקלפיות אם הנייה יתמודד מול עבאס. לעומת זאת, אם מציבים את הנייה מול ברגותי הוא גובר על הנייה – 55 אחוזים לעומת 39 אחוזים, ושיעור הנכונות להשתתף בבחירות עולה ל-66 אחוזים.

בהיעדר תמיכה ציבורית בעבאס, סביר להניח שמועמד שטופח על ידו ולא ייבחר בהליך דמוקרטי, כמו חוסיין א־שיח', לא יזכה בתמיכה ציבורית אלא יסומן כממשיך דרכו. גם במקרה של בחירות, מדד הפופולריות של מועמדים אחרים, ביניהם ג'בריל רג'וב, מוחמד דחלאן, סלאם פיאד וראמי אל-חמדאללה, אינו מצביע על מי מהם הזוכה לרוב מובהק. התרחבות מגמה זו של חוסר לגיטימציה ציבורית למנהיג ומיאוס כללי מהרשות ומוסדותיה יכולים להעמיק את הפערים בציבור עד כדי מאבקי כוח קשים.

פער בין־דורי

החברה הפלסטינית מתאפיינת בפער עמוק בין הדור הצעיר לדור הוותיק. הדור הצעיר חש ממודר ממעגלי ההשפעה ואינו מיוצג בהנהגה הפלסטינית ובמוסדות הרשות. בשל השחיתות וקידום מקורבים, רבים ממשרדי הרשות ובעיקר מנגנוני הביטחון בנויים כפירמידה הפוכה – שכבת הבכירים מתרחבת בעוד צעירים מעטים מצליחים להיכנס למערכת, על אחת כמה וכמה להתקדם בתוכה.

הדור הצעיר אינו מקשה אחת ויש להבחין בו בין קבוצות ומגזרים. צעירים המשויכים לפתח מבקשים להציב אלטרנטיבה להנהגה הקיימת. לעומתם חברי מיליציות חמושות של פתח, הפעילות בעיקר במחנות הפליטים, מתעמתים עם מנגנוני הביטחון ואינם מאפשרים להם לתפקד בחופשיות ובאפקטיביות בכל האזורים. אחרים, בעיקר בוגרי אוניברסיטאות שאינם פעילים במסגרות של פתח, עסוקים בעיקר במאמץ למצוא תעסוקה ראויה, למצות את כישוריהם ולבנות את חייהם. אלו מעורבים פחות בסוגיות לאומיות, אם כי ניכרת בקרבם לרוב התנגדות נחרצת לשיתוף פעולה עם ישראל, ומצוקתם נובעת מאחוזי האבטלה הגבוהים ומהיעדר מקורות תעסוקה שיהלמו את כישוריהם ויענו על ציפיותיהם הכלכליות, וכן מתחושה שהם נטולי זכויות. הם מתבוננים בהנהגה הוותיקה והכושלת בתסכול ובכעס על כי אינה פועלת לשיפור סיכויי התפתחותם האישית והכלכלית.

מרכז ופריפריה

הרשות מתקשה לתפקד ולהפגין נוכחות במחוזות המרוחקים מרמאללה, דוגמת חברון, דרום הר חברון וג'נין בצפון. מחוזות אלו פיתחו במהלך השנים סוג של אוטונומיה פונקציונלית, המנוהלת על ידי ראשי חמולות מובילות שמצליחים לפתח את הכלכלה המקומית. בצפון השומרון הכלכלה נשענת בעיקר על קשרי מסחר עם ערביי ישראל ועל שיתופי פעולה מסחריים עם ישראלים.

החברה הפלסטינית בגדה המערבית עודנה מאורגנת ברובה על בסיס קוד שבטי ואזורי, כשלאוכלוסיות מחנות הפליטים מעמד ייחודי ורוב המחנות הפכו למוקדי התסיסה המובילים בגדה המערבית. אישים שונים, בין מהנהגת פתח ובין מחוצה לה, מנסים לבנות לעצמם מוקדי כוח ותמיכה מקומיים או ארגוניים. כך למשל מחמוד אלעאלול, המזוהה עם התנזים של פתח, במקרה של מלחמת ירושה לא מן הנמנע שישתמש בבסיס הכוח הזה ובקבוצות החמושות הנתונות להשפעתו כדי לקבל נתח שלטוני.

תחרות בין ארגונים

למרות מאמצי הרשות לדכא ולרסן התארגנות ופעילות של חמאס בשטחי הגדה המערבית, יש לחמאס מוקדי כוח וקִדְרִים של תומכים שיתנגדו לכל הנהגה פלסטינית שלא ייטלו בה חלק. חמאס נהנה מתמיכת גורמים לאומניים, המאמינים ב'התנגדות' ובה בעת באחדות כדי לנהל מאבק אפקטיבי בישראל. לצידם, אם כי בהיקף מצומצם, קיים בגדה בסיס תמיכה במוחמד דחלאן. התמיכה הכלכלית שהוא זוכה לה מאיחוד האמירויות והערכה מצרית שהוא יכול להחזיר את שליטת הרשות ברצועה מאפשרות לו לבנות פוטנציאל הפרעה והתנגדות למוקדי כוח אחרים. ואולם אין לגרעין זה פוטנציאל צמיחה משמעותי, בין היתר מעצם היותו של דחלאן בן הרצועה ובשל ריחוקו הפיזי מהזירה.

ירושלים, ובעיקר מסגד אל־אקצא ורחבת הר הבית, הפכו בעשור האחרון למוקד העימותים בין ישראל לפלסטינים, וניתן לצפות שם בתחרות יום־יומית ועיקשת בין הארגונים. ירושלים מובחנת מיתר שטחי הגדה המערבית בשל הנתק שיצרה חומת הביטחון, כמו גם מאמצי ממשלת ישראל להרחיק את הרשות ומוסדותיה השונים מירושלים, וגם מעורבות הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית הישראלית בנעשה במתחם הר הבית. בשל השילוב בין הממד הדתי, הלאומי וההיסטורי והמאבק בין ישראל וישראלים לפלסטינים על הריבונות בירושלים, כל ארגון רואה בירושלים הזדמנות להעצמת כוחו ונוכחותו, ולכך מתווספים גם גורמי חוץ:

1. הווקף הירדני – מתוקף ההבנות עם ממשלת ישראל אמור לנהל את המתחם ולהנחיל בו סדר ורגיעה ביטחונית, אך בפועל הוא מנוהל בידי פלסטינים.
2. חמאס – פועל לבסס את תדמיתו כ"מגן אל־אקצא", בהנחה שהסתה בקשר למתחם תגביר את רוח ה'התנגדות' בקרב פלסטינים. גורמים אסלאמיים שחברו לארגון ונענו לקריאותיו תורמים לדימוי הארגון כשולט באירועים.
3. הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית הישראלית פעיל מאוד בהגברת הלהבות ובארגון מהומות באל־אקצא.
4. "חזב־א־תחריר" (מפלגת השחרור האסלאמי) – פועלת גם נגד ממסד הווקף והרשות הפלסטינית בתיאום עם ארגון הנוער והסטודנטים של חמאס, שמצידו פעיל באוניברסיטאות בגדה המערבית.
5. קבוצות צעירים ממזרח ירושלים – יעדם להגן על אל־אקצא מפני מתנחלים ותפילת יהודים, והאג'נדות שלהם אינן חופפות בהכרח לאלה של הנהגת הרשות.
6. המורביטון – בהובלת שיח' עכרמה צברי, הדרשן של מסגד אל־אקצא.

7. טורקיה – מתערבת בנעשה במתחם במסגרת מאמציה להרחיב את השפעתה האזורית. כל השחקנים הפעילים אינם סרים למרות הרשות הפלסטינית ולעומד בראשה, וסביר להניח שמצב זה יימשך ביום שאחרי עבאס. דוגמה נוספת לעיר שאינה נמצאת תחת מרות הרשות הפלסטינית ומופעלת על ידי ארגונים היא ג'נין, אך שם הצליח להיווצר שיתוף פעולה בין הארגונים המתחרים, כאשר הגורם המלכד הוא המאבק ברשות ובישראל. חמאס מצליח לאגד כוחות עם הג'האד האסלאמי, החזית העממית לשחרור פלסטין ואף עם גורמים בתנזים של פתח – נגד מנגנוני הביטחון של הרשות הפלסטינית. מגמה זו מאיימת להתרחב לאזורים נוספים ברשות הפלסטינית, שכן במחנות הפליטים גועשים זרמים של צעירים מובטלים ומתוסכלים החוברים לחוליות רדומות ולכנופיות פשע, לצד חמולות שמתארגנות אף הן לשמירה על האינטרסים שלהן במקרה שתפתח אי-יציבות ביום שאחרי עבאס, או אז ינסו להשתלט על האזור שבו הן פועלות ויפנו כנגד אותם ארגונים שכיום משתפים עימם פעולה.

המצב הכלכלי

הרווחה הכלכלית בגדה המערבית משופרת לאין שיעור מהתנאים שבהם חיה אוכלוסיית רצועת עזה, אך עדיין מדובר במציאות כלכלית בעייתית, בעיקר בהשוואה לרמת החיים ולאיכות החיים בישראל. הכלכלה הפלסטינית תלויה באופן מוחלט בכלכלה ובמשק הישראליים. כ-150 אלף פלסטינים מתפרנסים מעבודה בישראל (עובדים בהיתר או בלי היתרים) ובאזורי התעשייה בהתנחלויות, בעיקר במקצועות ובתעסוקה שאינם מחייבים השכלה גבוהה. סך השכר של העובדים בישראל מהווה כ-21 אחוזים מהתוצר והם מפרנסים מעל 120 אלף בתי אב וכ-800–900 אלף איש. ענף החקלאות בגדה מפיק כשישה אחוזים מהתוצר, המגזר העסקי ממוקד רובו ככולו בשירותים ובצרכנות ומעט מאוד בייצור וביצוא – בין היתר עקב הקושי להתחרות בשכר המוצע לעובדים בישראל. לענף התיירות יש פוטנציאל תרומה ניכר לתוצר ולתעסוקה, אך מגפת הקורונה מנעה ממנו לפעול במשך שנתיים עקב הסגרים ואיסור כניסתם של זרים לישראל. כעת זקוק ענף זה לשיקום כדי לחדש מגמת צמיחה. המגזר הציבורי הוא המגזר הגדול ביותר ועשרות אלפי פלסטינים ויותר מתפרנסים מהרשות וממוסדותיה. המצוקה הרבה ביותר ניכרת בקרב הדור הצעיר המשכיל, הסובל משיעור אבטלה גבוה. צעירים פלסטינים משכילים מתקשים למצוא מקומות עבודה הולמים לכישוריהם עם שכר ראוי, בפרט בהשוואה לעובדים חסרי השכלה גבוהה, המרוויחים שכר גבוה יחסית בישראל.

מכיוון ששיעור המפרנסים התלויים בעבודה בישראל, בהתנחלויות בגדה המערבית ובמוסדות הרשות הפלסטינית הוא גבוה, ברור שכאוס במערכת הפלסטינית וערעור המציאות הביטחונית, שתגרום להפחתה משמעותית במספר המועסקים בישראל ובהתנחלויות, יובילו למשבר כלכלי רחב ממדים במערכת הפלסטינית. במהלך משבר הקורונה הופסקה עבודת הפועלים בישראל כחלק ממדיניות הסגר, אך למעשה גדל מספר הפועלים הנכנסים לישראל בדרכים לא־חוקיות וכן מספר העובדים ללא היתר. הצבא לא מנע את כניסתם ולא טיפל בפרצות בגדר הביטחונית, משום שהעבודה בישראל נתפסה כגורם מייצב בזירה הפלסטינית. מכאן שמשבר חריף כגון זה עשוי להתברר כמאיץ כבד משקל להסלמה, ובהמשך אף להתפרקות המערכת הפלסטינית ולהתנגשויות עם מנגנוני הביטחון עד כדי מלחמת אזרחים.

השלכות תרחישי כאוס על ישראל

בסיכומו של דבר, החברה הפלסטינית בגדה המערבית מפוצלת, מאורגנת על בסיס שבטי ואזורי, ספקנית לגבי הנהגתה והאפשרות שביכולתה לממש את היעדים הלאומיים. על רקע זה מצטמצמת התמיכה ברעיון שתי המדינות, אין לכידות ברמה גבוהה, החסרה גם בשורות המנגנונים הפוליטיים והחברתיים, ואין הבנות מוסכמות ביחס לדרכים שבהן יש לנהל אי־הסכמות פוליטיות. בתנאים אלו – של קושי ממשי להחלפה סדורה של עבאס ומאבקי כוח והידרדרות במציאות הביטחונית והכלכלית – קיים פוטנציאל להיווצרותם של תרחישי כאוס, אנרכיה והתפרקות של המערכת הפלסטינית.

תרחיש הכאוס ואנרכיה מסכנים את שיתוף הפעולה בין מנגנוני הביטחון של הרשות לבין כוחות הביטחון של ישראל, ובסבירות גבוהה אף עלולים לגרום להפסקתו בעקבות התפרקות המנגנונים והצטרפות אנשיהם למחנות יריבים שונים. כן תיתכן חבירה לארגוני טרור, שיראו באנרכיה שתשרור שעת כושר למאבק אלים בישראל משטחי הגדה המערבית. הנחת העבודה היא שהתפרקות המנגנונים והשתלבותם במיליציות מקומיות, בהתאם לשיוך גיאוגרפי או חמולתי, תאלץ את צה"ל להשתלט על שטחים ולפעול במטרה לסכל תשתיות טרור ולפרק מנשקם חמושים – בודדים וקבוצות. אם הדבר יקרה, קשה יהיה לשקם מחדש את הרשות הפלסטינית על מנגנוניה, ויעלה צורך להשליט מחדש ממשל צבאי ישראלי על הגדה המערבית. גם אז צה"ל יידרש להתמודד עם רמת חיכוך גוברת עם האוכלוסייה הפלסטינית ועם מפלס אלימות וטרור גואה.

פרק שלישי הזווית האזרית

לירדן, למצרים ולמדינות המפרץ יש עניין בחילופי ההנהגה הפלסטינית בתהליך מהיר ונטול אלימות. למדינות אלה אינטרס משלהן, כל אחת בפני עצמה, בהרכבה של ההנהגה, ולכל אחת מהן מידת השפעה שונה, ובכל מקרה מוגבלת, על זהות היורש או היורשים של עבאס.

ירדן

ירדן, על גבולה הארוך עם הגדה המערבית וריכוז האוכלוסייה הפלסטינית הגדול בשטחה, היא המדינה הערבית המושפעת ביותר מהמתרחש בזירה הפלסטינית וברשות. חוסר יציבות בגדה המערבית עלול לזלוג לשטחה ולערער את היציבות בה ואת מעמדו של בית המלוכה ההאשמי. לפיכך, מבחינת ירדן יש לזהות האידיאולוגית ולהתנהלות המדינית של ההנהגה הפלסטינית חשיבות אסטרטגית ממעלה ראשונה.

לירדן יש מספר מנופי ההשפעה על חילופי ההנהגה הפלסטינית. ראשית, העובדה שירדן שולטת בגבולה המזרחי של הרשות הפלסטינית מעניקה לה שליטה על שער היציאה של הפלסטינים לעולם שלא דרך ישראל, וכן היא נתיב המעבר המסחרי לעולם הערבי. שנית, לירדן מעמד מוכר על ידי ישראל והרשות הפלסטינית אשר לסוגיית ירושלים והר הבית בפרט, ומעורבותה בנושא היא בעלת השפעה על המתרחש בשטח. זאת ועוד, ירדן מקיימת קשרים ביטחוניים עם הרשות הפלסטינית ויש לה יחסים ביטחוניים קרובים עם ישראל וגם עם ארצות הברית, והקשרים עימה הם נכס אסטרטגי במניעת טרור והברחות נשק ואמצעי לחימה.

עם זאת, השפעתה של ירדן על הזירה הפלסטינית מוגבלת ופוחתת עם הזמן. מאז 1988, כאשר המלך חוסיין הודיע על ניתוק הזיקה לגדה המערבית ונסוג מדרישת הריבונות על האזור, דעך בעמאן העניין השוטף בנעשה בתחומי הרשות, ויותר מכך דעכו העניין הירדני במתרחש ברצועת עזה וההשפעה שם. הפלסטינים עצמם מודעים לכך שהירדנים נדרשים להתחשב בשיקולים של ארצות הברית וישראל, המגבילים את מרחבי הגמישות של ירדן. גם בשל שיקולי הפנים שלה ובשונה ממצבה של מצרים מול רצועת עזה, ירדן מוגבלת ביכולתה לפעול מול הרשות ואינה יכולה להטיל סגר על הפלסטינים באמצעות שליטה על המעברים, ובכך להשפיע עליהם ולכפות עליהם את העמדות הירדניות.

מציאת פתרון מדיני בדמות שתי מדינות – ישראל ומדינה לפלסטינים – חיונית לירדן כדי לשמר את זהותה ולמנוע את הפיכתה למולדת הפלסטינית. צפויה התערבות של מלך ירדן בחילופי ההנהגה בזירה הפלסטינית רק אם המועמד המוביל יוגדר בבירור כמסוכן לכס המלוכה ולממלכה עצמה, למשל אם ייבחר בכיר בחמאס שייתפס כמי שיעורר את הכוחות האסלאמיסטיים בשטחה. גם במקרה כזה צפוי שירדן תפעל בתיאום ככל האפשר עם מצרים ומדינות המפרץ. קרוב לוודאי שישראל לא תפעל מעבר ל"התייעצות" עם ירדן בנושא, בהנחה שהמועמדים לרשת את השלטון ברש"פ לא יהוו סכנה מבחינתה.

מצרים

מצרים צופה בדאגה ליום שאחרי מחמוד עבאס, בתקווה שיעלה מנהיג שישתף פעולה עם האינטרסים שלה בזירה הפלסטינית, ולא פחות חשוב – כזה שיהיה מסוגל לקדם אחדות פנים־פלסטינית, להשיב את שליטת הרשות הפלסטינית ברצועת עזה וגם יהיה מקובל על ישראל ועל בעלות בריתה של מצרים באזור. להלן האינטרסים המצריים בזירה הפלסטינית, אשר ישפיעו על עמדתה ביום שאחרי:

1. שימור מעמדה של קהיר כגורם השפעה דומיננטי ברצועת עזה בנושאי ביטחון, מדיניות וכלכלה, תוך הצרת צעדיהם של גורמים אזוריים מתחרים, בעיקר איראן וטורקיה.
2. מאבק בטרור בחצי האי סיני, בדגש על מניעה וסיכול של הקשרים בין גורמים בעזה לגורמים סלפיים־ג'האדיסטיים בצפון סיני.
3. שיתוף פעולה עם חזון הפיתוח הכלכלי שמובילה מצרים בצפון סיני, במזרח הים התיכון ואפשר שבעתיד גם ברצועת עזה, למשל בתחום הגז והאנרגיה.
4. קידום פיוס פנים־פלסטיני במתכונת שתוביל לחזרתה ההדרגתית של הרשות הפלסטינית לרצועת עזה ולהחלשת מעמדו של חמאס במערכת הפלסטינית.
5. חידוש תהליך השלום הישראלי־פלסטיני כדי לבסס יציבות אזורית ותוך מתן תפקיד מרכזי למצרים, כאמצעי לשיפור מעמדה האזורי ולהעלאת קרנה בושינגטון.
6. שיתוף פעולה עם ישראל בתחומי הביטחון, האנרגיה והסחר, ובכלל זה במיזמי שיקום עזה. בטווח הקצר, מצרים מכירה בחמאס ככתובת שלטונית בעזה ומתווכת בינו לבין ישראל. מאז 2017 התגבשו הבנות בין חמאס למצרים לגבי מאבק בטרור בסיני, וחמאס מקבל את קהיר כמתווכת העיקרית בינו לבין ישראל. אשר לטווח הארוך, לעומת זאת, יודגש שמצרים

רוחשת חשדנות עמוקה כלפי חמאס (כשלוחת האחים המוסלמים, הנמצאים במצרים מחוץ לחוק) ומייחלת לעליית גורם פלסטיני חלופי, אפקטיבי ורלוונטי יותר מעבאס, שיקדם גם את האינטרסים האסטרטגיים הרחבים שלה בזירה הפלסטינית.

בתקופת הביניים, שאפשר כי תימשך זמן רב, נוח יהיה הן למצרים והן לחמאס לאמץ גישה ריאליסטית לקידום אינטרסים טקטיים בלי להתחייב לפשרה אסטרטגית, למשל בסוגיית הנשק המצוי ברצועה. קו מדיני פרגמטי זה זוכה לעידוד גם מצד שחקנים אזוריים ובינלאומיים דוגמת ישראל וארצות הברית, בפרט על רקע קיפאון מדיני מתמשך. משמעות הדברים היא, אם כן, שבטווח הקצר והבינוני קהיר רואה בחמאס חלק מהדרך לייצב את רצועת עזה, גם אם חמאס לא נתפס כשותף למשוואת היציבות האזורית בטווח הארוך, שבה מעוניינת מצרים.

נכונותה של מצרים להוביל את שיקום עזה לאחר מבצע שומר החומות ולהפעיל מאמצי ריסון ניכרים מול חמאס מאז מאי 2021 משקפת תפיסה זו, שכן מבצע השיקום מגביר את התלות של חמאס במצרים ובכך יוצר עבורה מנוף השפעה נוסף על הארגון ומקדם את האינטרסים הביטחוניים והכלכליים שלה. אומנם מצרים שואפת לקדם פיוס פנים-פלסטיני בהובלתה, אשר יחזיר את הרש"פ לשליטה ברצועת עזה, אך בהיעדר בשלות של חמאס ופתח לגבש פשרות והסכמות בחרה מצרים להרחיב את התלות של חמאס בה. כך היא מנסה ליישב בין הרצוי אך בלתי אפשרי – חזרת שלטון פתח לרצועה והסתלקות מוחלטת של חמאס ממנה, לבין המצוי והבעייתי – המשך התבססות שלטון חמאס והנצחת הפילוג בין עזה לגדה.

היום שאחרי עבאס נתפס על ידי מצרים כסיכון וכהזדמנות גם יחד. מחד גיסא, קיים סיכון שמאבקי הירושה ישלחו גרורות כאוס לרצועת עזה, יעיבו על מאמצי מצרים לייצב את המצב הביטחוני בחצי האי סיני וגם עלולים להביא להשתלטות חמאס ו/או כוחות אסלאמיסטיים על הגדה המערבית. מנגד, אפשר שבמקומו של עבאס יעלה מנהיג פלסטיני שיהיה בכוחו לאחד את המחנה הפלסטיני ולקדם באופן אפקטיבי יותר את האינטרסים של מצרים, הן בזירה הפלסטינית והן בהקשר האזורי.

בהתאם לכך, היערכות מצרים ליום שאחרי עבאס באה לידי ביטוי בשני אופנים:

- מצרים שואפת לסייע לפלסטינים ליצור תנאים למעבר שלטוני מסודר בין עבאס ליורשו, שיכלול פיוס פנים-פלסטיני ואשר יקל בבוא העת גם על יצירת מנגנון לבחירת יורש שייחנה מהסכמה פלסטינית רחבה. קהיר סבורה כי הליך העברה כזה אינו אינטרס מצרי בלעדי כי אם אינטרס אזורי ששותפות לו מדינות נוספות – ירדן, איחוד האמירויות, ערב

הסעודית וישראל – המעוניינות גם הן בהעברת שרביט חלקה ומסודרת ובעליית מנהיג פלסטיני מוסכם ואפקטיבי.

- טיפוח קשרים עם מגוון אישים בצמרת ההנהגה הפלסטינית, ללא הכרזה על מועמד מועדף לרשת את עבאס. למצרים קשרים טובים עם מרבית המועמדים להחליף את עבאס כמו מאג'ד פרג', חוסיין א־שיח', ג'בריל רג'וב ומוחמד דחלאן. מצרים פעלה במספר הזדמנויות לשחרורו מהכלא של בכיר פתח המורשע בטרור מרואן ברגותי, הגם שמועמדותו כיורש אינה מקובלת על ישראל, והיא מתנגדת לשחרורו.

מדינות המפרץ

המדינה הערבית היחידה שבעת הנוכחית ממלאת תפקיד ישיר ופעיל בזירה הפלסטינית היא קטר. תפקידה מתמקד ברצועת עזה אך אינו מוגבל לאזור זה בלבד. סביר להניח כי דוחא אדישה לזהות יורשיו של עבאס, בהנחה שבכל מקרה היא תוכל לקדם את מעמדה האזורי ולתת חסות לגורמים המזוהים עם האחים המוסלמים, בהסתמך על יכולתה להציע סיוע פיננסי רב וגם דרך קשריה עם חמאס.

לעומת קטר, איחוד האמירויות המשתייכת לציר האזורי בהובלת ערב הסעודית ומצרים תומכת במועמדות דחלאן, המתגורר באבו דאבי ויש לו קשרים אישיים עם השלטון. תמיכתה של איחוד האמירויות בדחלאן באה לידי ביטוי בעיקר במישור הכלכלי, בפרויקטים בהובלתו, ולא בקידומו באופן פעיל למרכז הבמה, בידיעה שהוא אישיות בלתי רצויה בתחומי הרשות. מאז החתימה על הסכמי אברהם והנורמליזציה בין ישראל לאיחוד האמירויות, קשרי החוץ של אבו דאבי ורמאללה ספגו מהלומה וההנהגות נמצאות בנתק כמעט. בתגובה להסכמים החזירה הרשות הפלסטינית את שגרירה מאבו דאבי ובכירה התבטאו במילים קשות נגד הנהגת איחוד האמירויות, בעוד איחוד האמירויות צמצמה במידה ניכרת את התמיכה באונר"א. אומנם בשל קשריה עם מצרים והשפעתו של דחלאן קיימת ציפייה שאיחוד האמירויות תמלא תפקיד בשיקום ובייצוב רצועת עזה, אולם עד כה מתמקדים שליטי איחוד האמירויות בסיוע הומניטרי נקודתי לרצועה ואינם מנסים להשפיע על הדינמיקה הפוליטית בה. מכל מקום, לא צפוי שאיחוד האמירויות, כמו גם מדינות מפרץ אחרות השייכות לאותו הציר, יפעלו כדי להשפיע על זהות יורשי עבאס ועל הליך בחירות ברשות הפלסטינית, אלא אם כן יתבקשו לעשות זאת על ידי מצרים או ארצות הברית.

*

אירועי 'האביב הערבי' האיצו את תהליך הפיצול בעולם הערבי ועימו את צמצום השפעתן של מדינות "בכירות" על הנעשה בזירות הפנימיות. הנושא הפלסטיני ירד באופן בולט ממקומו בראש סדר היום הערבי, ועימו גם העניין בזהות המנהיג הפלסטיני הבא. בכל מקרה, לא ייתכן שיח ערבי משמעותי בנושא כל עוד עבאס מחזיק בתפקידו ומתפקד. השפעתן של מדינות ערב, ובפרט ירדן ומצרים, תופעל רק אם המועמד המוביל יהיה בלתי קביל בעליל מבחינתן. בעניין זה ישראל עלולה למצוא את עצמה בניגוד אינטרסים עם ירדן, מצרים ומדינות אחרות (בפרט אם מועמדותו של ברגותי תהיה ריאלית מבחינתן).

סיכום

ישראל והתעצבותה התייצבותה של המערכת הפלסטינית

בשל ריבוי הגורמים המשפיעים והתרחישים האפשריים קיים קושי לנבא את עתיד המערכת הפלסטינית. לפיכך על ישראל להתכונן לארבעה מצבי יסוד של הרשות הפלסטינית ביום שאחרי עבאס: רשות פלסטינית מתפקדת והמשך התיאום; רשות פלסטינית עוינת כלפי ישראל; רשות פלסטינית שאינה מתפקדת ואף כושלת; התפרקות הרשות הפלסטינית. לישראל יכולת למתן חלק מהמגמות השליליות הצפויות להתפתח או להיות מואצות עם צאתו של מחמוד עבאס מהזירה הפוליטית, לתמוך בתהליכים העשויים לתרום ליציבות יחסית ולהמשך תפקוד אפקטיבי של הרשות, כמו אי-התערבות בתהליכי הסדרה במערכת הפלסטינית ושימור אופציות מדיניות עתידיות לעיצוב מציאות של ישות פלסטינית נפרדת ומובחנת מישראל. עם זאת, על כל מהלך ופעולה ישראלית בהקשר של חילופי ההנהגה הפלסטינית להיעשות באופן מדוד וזהיר, בלי להסתבך בניסיון "להנדס" פוליטית את המערכת הפלסטינית או ליצור רושם שבכוונתה לכפות עליה הנהגה מועדפת. בד בבד עליה לנסות לעצור תהליכים בעלי אופי וכיוון כאוטיים, שיביאו להתפרקות הרשות הפלסטינית וישאבו שוב את ישראל למעורבות ישירה ועמוקה בגדה המערבית, כלומר למצב של ממשל צבאי, ויאיצו את המגמה הנוכחית של גלישה למציאות של מדינה אחת.

מגמת המשך תפקוד הרש"פ

מגמת התפרקות הרש"פ

הכרה במדינה
בגבולות
זמניים

מהלכי
היפרדות
בהסדר

סיוע נרחב
לרש"פ
ולהנהגה
החדשה

מעורבות
גוברת בשטחי
הרש"פ

החלת החוק/
הריבונות
הישראלית
סיכוח

קנטוניזציה

מקורות: תמונה שנייה מימין: REUTERS/Ronen Zvulun/File Photo; תמונה שלישית: Ryan Rodrick Beiler/shutterstock.com; תמונה רביעית: דובר צה"ל; תמונה חמישית: Shutterstock

מאמץ עיקרי צריכה ישראל להשקיע בגיבוש הבנות עם שותפותיה האסטרטגיות האזוריות ("הקוורטט הערבי" – מצרים, ירדן, איחוד האמירויות וערב הסעודית, שעדיין לא הגיעה לכלל נורמליזציה עם ישראל) ובגיבוי אמריקאי. הבנות אלה אמורות להתמקד בדרכים לייצוב המערכת הפלסטינית ובמניעת השתלטות חמאס עליה, ולכלול מחויבות לסייע להנהגה שתקום ביום שאחרי עבאס – אם זו תראה דבקות בהסכמים ובהבנות שהושגו בין ישראל לרשות הפלסטינית. רכיבים קריטיים בהבנות אלה יהיו המשך שיתוף הפעולה הביטחוני בין ישראל למנגנוני הביטחון של הרשות הפלסטינית והאצת הפיתוח הכלכלי והתשתיתי בשטחי הרשות.

לשם ייצוב המערכת הפלסטינית נדרש לרסן את הגורמים החותרים לעימות ישיר עם ישראל ולהסלמה, ומנגד לסייע לגורמים התומכים בבניין מדינה הפלסטינית, ובמעלה הדרך בהסדר שתכליתו מימוש חזון שתי מדינות לשני עמים. התמסדות פלסטינית מדינתית מחייבת גם שותפות אזורית איתנה, שתסתמך על מערך של הבנות ותיאומים בין ישראל לבין "הקוורטט הערבי" וכן גורמים התומכים בפתרון שתי המדינות בקרב הקהילה הבינלאומית, לצד גיבוי אמריקאי לתהליך הסדרי ולתכליתו.

לצד מאמץ מתואם שתכליתו לשפר את יכולות המשילות של הרשות הפלסטינית ולחזק את כלכלתה ותשתיותיה, נכון שישראל תפגין גמישות בממד הטריטוריאלי ותאפשר להנהגה הפלסטינית לשלוט – באמצעות חוק וסדר ובנושאים אזרחיים – ברוב המוחלט והמכריע של האוכלוסייה הפלסטינית. לשם כך נכון "להלבין" זליגות של יישובים פלסטיניים לשטחי C ולהעביר את האחריות האזרחית בשטחים אלו לידי הרשות, וכן לאפשר רצף גיאוגרפי ותחבורתי באזור. כל זאת בתנאי שההנהגה החדשה תצהיר על מחויבות להבנות הקיימות בינה לבין ישראל ותתמקד בשיפור האפקטיביות של הרשות, ולא במאבקי כוח נגד ישראל. ישראל תידרש להגביר את שיתוף הפעולה האזורי והבינלאומי בבלימת מאמצי השפעה שליליים בזירה הפלסטינית, דוגמת אלה של איראן והציר השיעי, ולסייע להנהגה הפלסטינית שתיבחר למנוע מחמאס לנצל את שעת הכושר להחלשה עד כדי מיטוט הרשות הפלסטינית, או לחלופין להשתלט עליה ועל אש"ף. בה בעת ובשל סבירות גבוהה יותר לתרחישי אי-יציבות כרונית והתפתחות כאוס, על ישראל להיערך לאתגר המשמעותי ביותר – קריסת המערכת הפלסטינית, ולפתח עקרונות ויכולות להתנהלות מול תת-מערכות פלסטיניות מבוזרות. בתרחישי כאוס ובמצב שבו הרשות תפסיק לתפקד באפקטיביות עד כדי נכונות להחזיר את מפתחות השליטה לישראל, על ישראל לשקול מעבר ממדיניות מגיבה ומייצבת למדיניות יוזמת של קביעת עובדות בשטח. במקרה זה עולות שתי אופציות לישראל: החלת החוק

הישראלי על שטחים באזור C, שבהם לישראל אינטרסים התיישבותיים וביטחוניים; או ארגון מחדש של הגדה המערבית לאזורים, מעין קנטונים שבהם שולטות החמולות והמשפחות החזקות.

צעדים אפשריים

במדיניות יוזמת

סימון יורש מועדף
ומאמץ להכתרתו

הזדמנות לסיפוח
שטחים באזור C

עידוד בחירות ותהליכי
אחדות/כפיס

שחרור ברגותי מהכלא -
מנהיג חזק המקובל על כל הפלגים

עידוד קנטוניזציה,
טיפוח מנהיגות מקומית

קידום
האופציה הירדנית

הכרה בחמאס
ומגעים עימו

במדיניות מגיבה

המשך מדיניות
התאמה והסתגלות

סיוע ככל האפשר ליציבות
הרשות הפלסטינית והנהגתה

לא לחבל בכפיס/אחדות
כנים-פלסטינית

תמיכה/אי-מניעת קיום
בחירות פלסטיניות

סיוע למנגנונים
לשמירת שליטה ויציבות

שיפור כלכלי
ומרקם החיים

לעומת זאת, בתרחישי המשך תפקוד הרשות והנהגה חדשה שזוכה לאמון הציבור, ישראל יכולה לשקול קידום מהלכי היפרדות מדינית, גיאוגרפית ודמוגרפית מהפלסטינים, עדיף בתיאום עם הרשות ובאמצעות הסכמי מעבר – מסוגיות קטנות לגדולות (מלמטה למעלה),

מה שמוסכם מיושם – וככל שיתפתחו שיתוף הפעולה והתיאום עם הנהגת הרשות החדשה כך תוכל ישראל להביע נכונות להכרה במדינה פלסטינית בגבולות זמניים, טרם הסכמה על כל הסוגיות המורכבות של הסדר כולל.

המלצות מדיניות לישראל

על מנת להתכונן לעזיבתו של עבאס, בין בהפתעה ובין באופן מוסדר, יש ליישם מהלכים מייצבים כבר עכשיו:

- רצוי לא להתערב באופן גס בפוליטיקה הפנים-פלסטינית, בניסיון להמליך מלכים שיהיו נוחים לישראל. נראה כי ישראל מקדמת את צמד האישים א-שיח' ופרג', אך תמיכתה עלולה לפגוע בלגיטימיות הציבורית שלהם ולהניע גיבוש קואליציה רחבה נגדם. גם למוחמד דחלאן קבוצת תומכים ואוהדים בישראל, שחלקם היו עימו גם בקשרים עסקיים. לכל ביטוי של תמיכה ישראלית במנהיג פלסטיני תתלווה הגדרתו כ"משרת הכיבוש" ותהפוך ל"נשיקת מוות". קרוב לוודאי שניסיונות הסתרה של תמיכה ישראלית ייחשפו עד מהרה.
- חיזוק הרשות הפלסטינית בשיפור מצבה הכלכלי, בהקמת תשתיות חיוניות, מרכזי תעסוקה ואזורי תעשייה, ובמתן חופש תנועה בשטחה. סיוע לרשות ולמנגנוני הביטחון בהידוק שליטתם בשטחי הרשות הפלסטינית ובהנחלת חוק וסדר.
- חיוני לבלום את התחזקות השפעת חמאס ולפעול לחיזוק המחנה התומך בהסדר מדיני. יש להמשיך בשיתוף הפעולה עם הרשות הפלסטינית ומנגנוני הביטחון שלה במאבק בחמאס ובג'האד האסלאמי בגדה המערבית ואף להגבירו, שמא יראה חמאס בירידתו של עבאס מהבמה הפוליטית הזדמנות להגביר את פעילותו בגדה ולחזק את בסיס הכוח הפוליטי, הכלכלי והטרוריסטי שלו. יש להמשיך בשימור המצב הנוכחי, שבמסגרתו ברור כי חמאס אינו יכול להפיל את הממשלה ברמאללה כל עוד ישראל מקיימת את הבידול בין הרצועה לגדה המערבית ושומרת על חופש הפעולה המבצעי בכל מרחב המערבי לנהר הירדן.
- קיים מתאם גבוה בין אובדן השליטה של הרשות הפלסטינית לבין ירידה ביכולת השליטה הביטחונית של ישראל, בשל כשלים בתפקוד של מנגנוני הביטחון הפלסטיניים, ריבוי אירועי אלימות, חיכוך גובר בין פלסטינים למתנחלים וניצול הזדמנות על ידי הפלגים הקיצוניים להבערת השטח. לפיכך על ישראל להתארגן בעוד מועד למצב של אובדן

שליטה, לחזק את מרכיבי ההגנה על ההתיישבות והצירים, ובעיקר חיוני להשלים את פרויקט המכשול הביטחוני – שיקומו ורציפותו.

- שימור חופש הפעולה המבצעי של ישראל בגדה לשם סיכול איומים, פירוק תשתיות טרור ומניעת הידרדרות ביטחונית. בד בבד יש לסייע לחיזוק מנגנוני הביטחון הפלסטיניים בתמורה לשיתוף פעולה ולשיפור האפקטיביות שלהם. על ישראל להימנע מחיזוק גורמים מקומיים על חשבון מנגנוני הרשות, גם אם בטווח הקצר נראה שזו הדרך להבטיח רגיעה ביטחונית. המשמעות ארוכת הטווח היא אובדן שליטה של הרשות והיעדר כתובת אחראית אחת, שמולה ייקבעו כללי משחק ובהמשך הדרך אף יתאפשר קידום תהליך הסדרי.
- על ישראל להימנע מניצול הזדמנויות, כמו בהחלת החוק הישראלי על אזור C (כ־60 אחוזים מהגדה המערבית) או חלקים ממנו. משמעות של מהלך כזה היא טריפה מוחלטת של הקלפים שלא תאפשר התבססות הנהגה פלסטינית מתונה ומשתפת פעולה עם ישראל, ובפועל האצת תהליכי התפרקות של הרשות הפלסטינית.
- עם זאת, על מערכת הביטחון להתכונן לתרחיש הפסימי של כאוס ואנרכיה, עד כדי התפרקות הרשות הפלסטינית וצורך לעצב את הזירה הפלסטינית מחדש. חיוני לבחון כל תגובה ישראלית לתקריות אלימות, תוך הקפדה על כך שהתגובה לא תהווה נדבך שיתווסף לגורמים המאיצים את התפרקות המערכת הפלסטינית, פן תהיה בחזקת נבואה שמגשימה את עצמה!
- יש להתמיד במדיניות הבידול בין הגדה המערבית לרצועת עזה כדי להקשות על חמאס להרחיב את השפעתו בגדה המערבית ולמנוע השתלטות הדרגתית של הארגון על הרשות הפלסטינית. בה בעת חשוב לשמר רגיעה ביטחונית בעוטף רצועת עזה, בשל הזיקות וההשראה באלימות בין רצועת עזה לגדה המערבית. בהקשר זה חיוני לנהל בתבונה את ההקלות כלפי הרצועה כך שלא יחזקו את חמאס, ובמאזן הכוחות הפנים-פלסטיני יחלישו את הרשות הפלסטינית.
- יש לגייס את העולם הערבי לסייע לרשות הפלסטינית בתפקודה השוטף ובתהליך בניית מדינה ושיפור הכלכלה, ולמנוע מתן סיוע לגורמים סוררים ובראשם חמאס.

בתרחיש שבו תוקם ממשלה חדשה או הנהגה זמנית בהובלת תנועת פתח ברשות הפלסטינית:

- לישראל אינטרס מובהק בשיתוף פעולה ביטחוני מלא עם מנגנוני הביטחון של הרשות הפלסטינית. לכן יש להימנע ככל האפשר, להוציא מקרים חריגים, מפעולות מבצעיות שיביכו את מנגנוני הביטחון של הרשות או יפגעו בלגיטימיות הציבורית של הממשלה החדשה.
- על ישראל להשכיל לספוג המשך לעומתיות כלפיה בזירה הבינלאומית מצד ההנהגה הפלסטינית החדשה, כל עוד זו אינה מעודדת פעילות טרור ואלימות. זאת מתוך הבנה שהלעומתיות אמורה לסייע להנהגה החדשה לבסס לעצמה לגיטימיות בציבור הפלסטיני.
- בידי ישראל הכוח לחזק את המנהיגות הפלסטינית החדשה ולהפחית את גורמי אי-היציבות על ידי הכרה בה ותרומה לשיפור מרקם החיים של האוכלוסייה הפלסטינית.
- בתרחישים של מאבקי ירושה קשים עד כדי היווצרות כאוס עולה השאלה בדבר אפשרות שחרורו של מרואן ברגותי כדרך לייצב את המצב הפוליטי ברשות הפלסטינית, בשל התמיכה הציבורית הרחבה בו. הדרג המדיני בישראל יתקשה לגבש תמיכה במהלך כזה ויספוג ביקורת רבה. מהלך כזה יהיה אפשרי מבחינה פוליטית רק אם שחרורו של ברגותי יהיה חלק ממהלך רחב שבמסגרתו ישראל תזכה להישג משמעותי, כמו הכרה אזורית ובינלאומית בתוואי המכשול הביטחוני כקו תיחום מדיני (גם זמני) בין ישראל לרשות הפלסטינית.
- ניתן לבחון על בסיס תקופתי ויחד עם השותפים הבינלאומיים, ובעיקר ארצות הברית, ירדן ומצרים, את מצב היציבות בצד הפלסטיני ולגבש עימם דרכים לחיזוק ההנהגה החדשה, ובין היתר לנסות לאתר דרכים שיאפשרו את חידוש התהליך המדיני כגורם מייצב.
- רצוי לגבש הבנות או הסכמים נקודתיים עם ההנהגה החדשה, שתכליתם שיפור המצב הכלכלי ותשתית השירותים הניתנים לאוכלוסייה הפלסטינית. אפשר לעשות זאת בשותפות עם מדינות באזור ומחוצה לו שיש להן אינטרס ביציבות בזירה הפלסטינית. זאת גם במצב שתקום ממשלת אחדות פלסטינית, ובתנאי שחמאס לא ימלא בממשלה הפלסטינית תפקיד מפתח כמו ראש הממשלה או שר הפנים האחראי לביטחון הפנים.
- על ישראל להימנע ממהלכים שיחסמו כל נתיב של חזרה לתהליך מדיני עם ההנהגה החדשה, כמו מחטפים וקביעת עובדות טריטוריאליות בגדה המערבית, אשר יאיצו את הגלישה למציאות של מדינה אחת.

ארגז הכלים של ישראל

עוצמות רכות

תיווך ירדני

מעורבות אזורית ובינלאומית

פיתוח הכלכלה, הסחר
ומרקם החיים

קידום מיזמי תשתית

מיפוי וקישור לקבוצות משפיעות

עידוד בחירות או הקמת
ממשלת אחדות של טכנוקרטים

כניסת פועלים
לעבודה בישראל

בידול בין רצועת עזה
לגדה המערבית

הרחבת סמכויות הרשות
הפלסטינית בשטחי C

כלים צבאיים

חופש פעולה מבצעי

תיאום ביטחוני עם מנגנוני
הביטחון הפלסטיניים

התערבות במאבקים
פנים-פלסטיניים

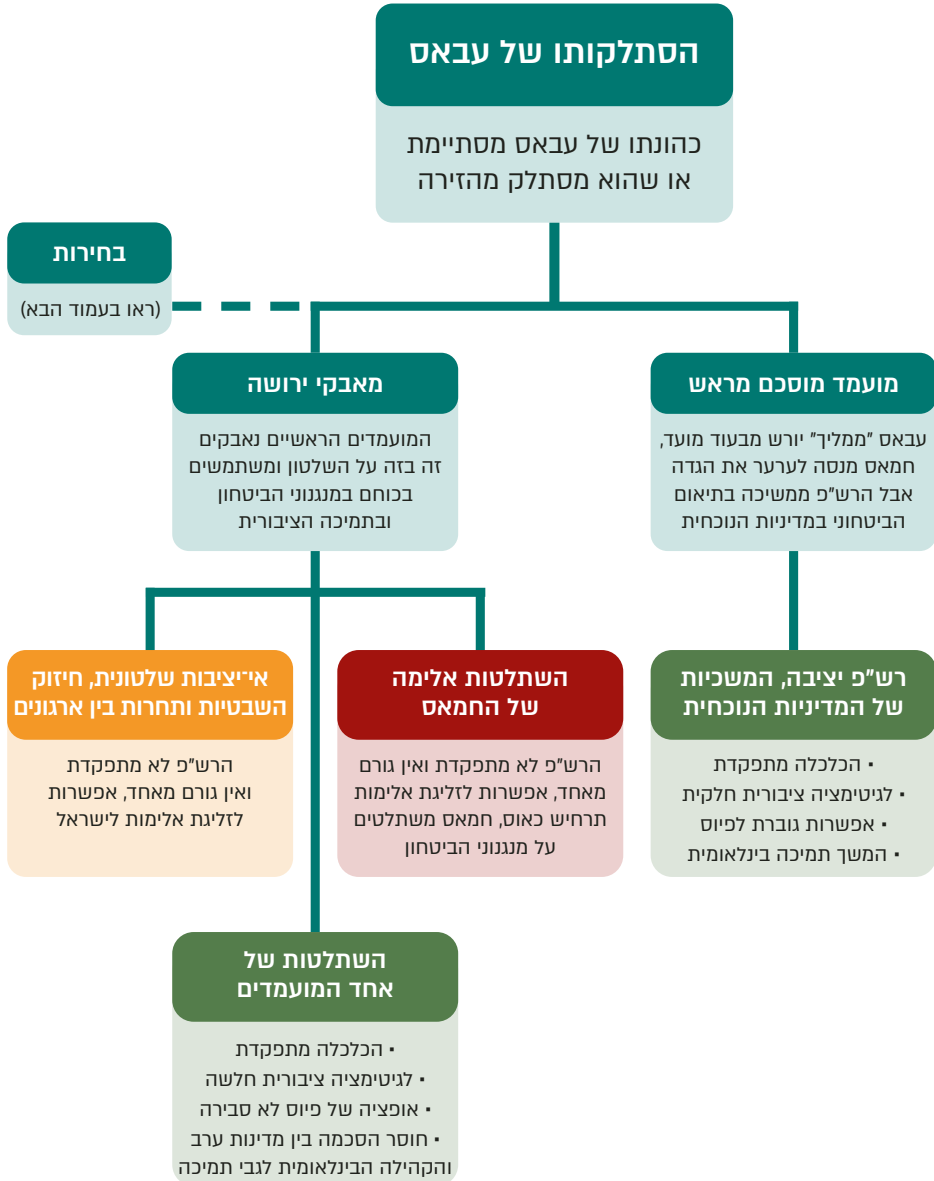
סגירת המכשול הביטחוני

שיפור מרכיבי ההגנה

פירוק ומעצרים
של גורמים בעייתיים

ניתוק בין רצועת עזה
לגדה המערבית

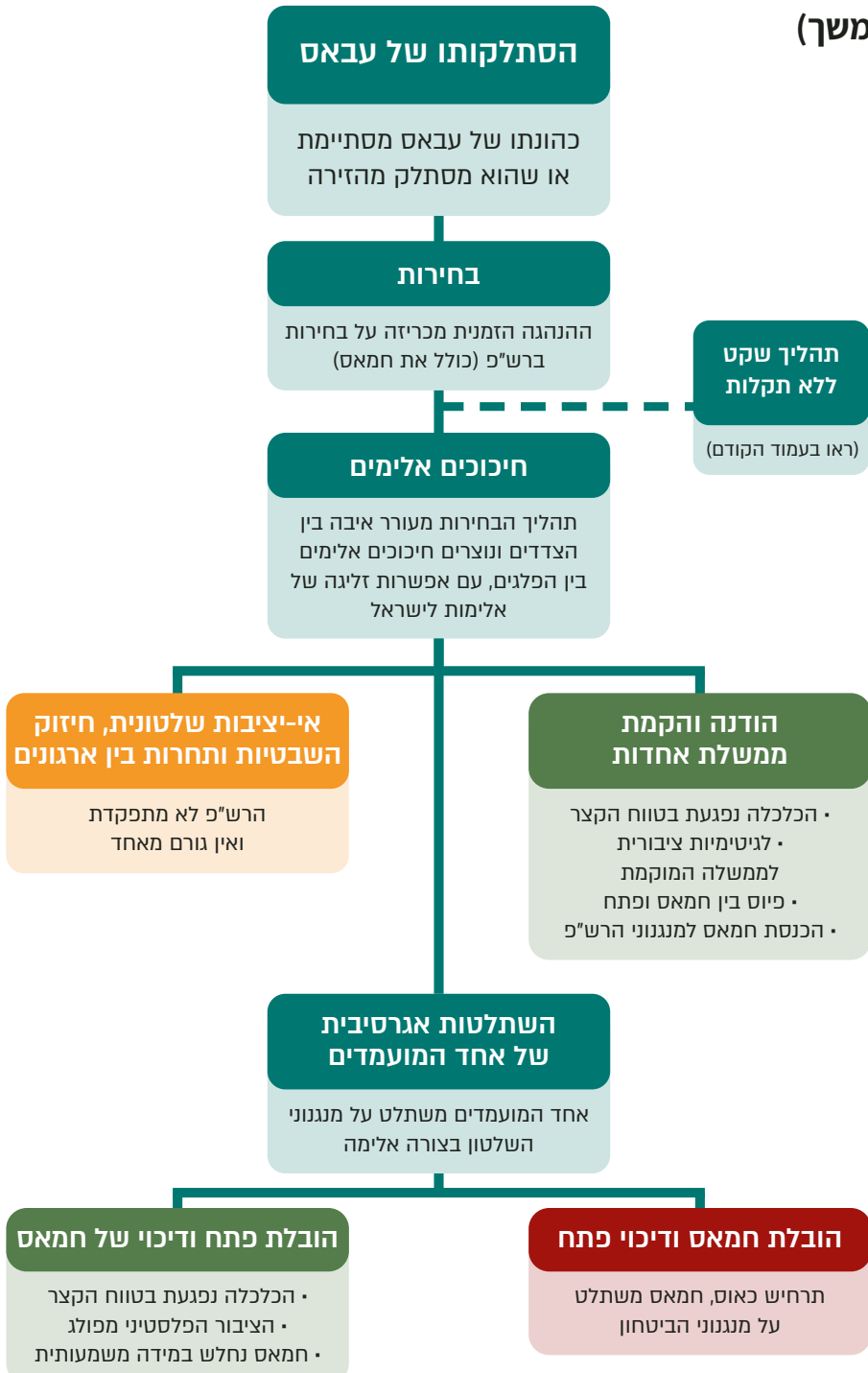
סיכום תרחישים ודינמיקת האירועים

(המשך)

(המשך)

סיכום מצבים פוטנציאליים והשפעותיהם

יורש נבחר בתהליך דמוקרטי	יורש נבחר מראש או ממונה בתהליך לא דמוקרטי	מאבקי ירושה ואי יציבות מתמשכת	התפרקות מנגנוני השלטון לתת מערכות
יורש מגובה על ידי השלטון והציבור ומסוגל לקבל החלטות ולהוביל שינויים במערכת.	היורש מגובה על ידי מנגנוני השלטון אבל לא זוכה לתמיכה ציבורית רחבה, ועלול להיתקל בקושי להוביל מהלכים שנויים במחלוקת עד שיבסס את כוחו.	המנהיגות הזמנית לא יכולה לקבל החלטות משמעותיות ולהוביל מהלכים. כל צעד שיקדם מועמד מסוים ייתקל בהתנגדות מצד המועמדים האחרים ולא יזכה לתמיכה רחבה.	המנהיגויות בתת המערכות יכולות להשפיע רק על האזור שבו הן דומיננטיות. אין גוף או אדם דומיננטי שמסוגל לאחד ולהוביל מהלכים משמעותיים ברמה הרוחבית.
היורש זוכה לתמיכה וללגיטימציה רחבה ונתפס כנבחר ומייצג את העם הפלסטיני.	היורש זוכה לתמיכה ציבורית צרה בעיקר מהציבור שאותו הוא מייצג, ומרגשת התנגדות מצד הפלגים שאינם זוכים לייצוג, וכן מצד הדור הצעיר שמעוניין בקידום תהליכים דמוקרטיים.	הציבור מחולק למחנות ואף אחד מהמועמדים אינו זוכה לתמיכה רחבה או ללגיטימציה כמנהיג שמקובל על הרוב.	הציבור מואס במאבקי הכוח על השליטה ובמנהיגות מפלגתית – אפשרות לחיזוק מנהיגות אזרית או חמולתית, או להתחזקות של גורמים עוינים שנכנסים בריק השלטוני.
אופציית הפיוס בין חמאס לפתח עומדת על הפרק בהתאם לגישתו של היורש והנכונות שלו להתגמש, בעיקר עם חמאס, ולשלב נציגי חמאס בממשלה.	אופציית הפיוס בין חמאס לפתח עומדת על הפרק בהתאם לגישתו של היורש, אך עם דרישות גוברות של חמאס ולחץ מוגבר מצד הפלגים ואי ההכרה במנהיג או במנהיגות.	סביר להניח שחמאס ינצל את מאבקי הירושה לחיזוק מעמדו בשטח ולהפגנת יכולות מול שלטון מרכזי שאינו מתפקד.	אופציית הפיוס יורדת מהפרק ויש ניצול הדדי של ההזדמנות להתכתש ולנסות לצבור הון פוליטי מול הארגונים היריבים. חמאס חיזק אחיזתו ברצועה.
התיאום הביטחוני צפוי להימשך לפי גישתו של היורש כלפי ישראל.	לא סביר שהיורש יסתכן בהפסקת התיאום, שכן הוא צריך לבסס את מעמדו וכוחו ואינו רוצה לאפשר לפלגים סוררים לערער אותו, אך יגלה גישה לעומתית בפורומים בינלאומיים לקבלת לגיטימציה פנימית וחיצונית.	התיאום הביטחוני צפוי להימשך, אך האפקטיביות שלו תיפגע בעקבות אי היציבות ומאבקי הכוחות בין מועמדים והפיצול בתמיכה בהנהגה במנגנוני הביטחון ובפלגים.	התפרקות הרש"פ תוביל להיחלשות מנגנוני הביטחון ותפגע ביכולת השליטה שלהם בשטח. המנגנונים יתפרקו והפעילים עם נשקם יצטרפו למיליציות מקומיות. כנצרות מכך יסתיים התיאום הביטחוני.
לא צפויות תנודות משמעותיות לכלכלה.	לא צפויות תנודות משמעותיות לכלכלה.	אי היציבות משפיעה לרעה על תרומות, על השקעות זרות, על התיירות והמגזר הציבורי, האבטלה מתרחבת, המשכילים עוזבים.	אי היציבות משפיעה לרעה על תרומות, על השקעות זרות, על התיירות והמגזר הציבורי, האבטלה מתרחבת, המשכילים עוזבים.

סיכום מצבים פוטנציאליים והשפעותיהם (המשך)

התפרקות מנגנוני השלטון לתת-מערכות	מאבקי ירושה ואי-יציבות מתמשכת	ירוש נבחר מראש או ממונה בתהליך לא-דמוקרטי	ירוש נבחר בתהליך דמוקרטי	
מדינות האזור ינסו לעזור בהתגבשות הנהגה פלסטינית חדשה, ובה בעת ייזהרו שלא להתערב יותר מדי בקלחת הפלסטינית.	סביר להניח כי מדינות האזור ינסו להתרחק מהמריבות הפנימיות ולא יביעו תמיכה לכאן או לכאן. תיתכן מעורבות פעילה של ירדן ומצרים בשל ההשלכות המיידיות עליהן.	מדינות האזור יעמדו מאחורי המנהיג החדש גם אם אינו המועמד המועדף עליהן, וינסו להפעיל מנפי לחץ כדי לוודא שהוא מקדם את האג'נדה שלהן.	אם הירוש אינו מזוהה עם חמאס, מדינות האזור יעמדו מאחורי המנהיג החדש ויראו בו נציג לניטמי שיכול להוביל שינוי חיובי ולקדם פיוס פנים-פלסטיני והסכם מדיני עם ישראל.	תמיכה של מדינות האזור
הרש"פ לא מתפקדת, הכלכלה והביטחון נכגעים וישראל סובלת מזליגת אלימות לתוך שטחה ונשאבת לטפל גם בצרכים האזרחיים של האוכלוסייה הפלסטינית.	הרש"פ מתפקדת בצורה מינימלית ואינה מצליחה לספק יציבות, סביר להניח שהאלימות תזלוג לתוך ישראל ולא תהיה אפשרות לקידום פתרון מדיני.	הרש"פ ממשיכה לתפקד, יש יכולת למנוע זליגה של אלימות, מערכת היחסים נשמרת כפי שהיא תוך ניסיון ישראלי לחזק את מנגנוני הביטחון של הרש"פ ואת התיאום.	הרש"פ ממשיכה לתפקד, יש יכולת שליטה ביטחונית ומניעת זליגה של אלימות, מערכת היחסים מתעצבת לפי יחסו של המנהיג החדש. אם ייבחר נציג חמאס, ישראל תיאלץ לשנות את מדיניותה ולקיים מגעים ישירים עם הארגון, או לנתק את קשריה עם הרש"פ.	השפעה על ישראל

מקורות

בצלם (2017, 11 בנובמבר). <https://bit.ly/3doz9NK>. **רקע על גדר ההפרדה**.
דקל, א' ושוטרמן נ' (2020). **סיפוח ביהודה ושומרון – לאן זה מוביל?** המכון למחקרי ביטחון לאומי.
<https://bit.ly/3xysszx>
פלדמן, ש' (2001). האינתיפאדה השנייה – הערכת מצב. **עדכן אסטרטגי, 4**(3), 4-12. <https://https://>
<https://bit.ly/3Sa2Zo7>

Palestinian Center for Policy and Research (PCPSR) (2021, July 4). *Public opinion poll (80)*.
<http://pcpsr.org/en/node/845>
Trump White House (2020, January). *Peace to Prosperity*. <https://bit.ly/3dqQVjx>
U.S. Department of State (n.d.). *The Abraham Accords*. <https://bit.ly/3R14cxa>

מאז שנת 2005, מחמוד עבאס (אבו מאזן) חובש שלושה כובעים: נשיא הרשות הפלסטינית, מזכ"ל אש"ף ויו"ר תנועת פתח. בתקופת שלטונו הוביל עבאס את המערכת הפלסטינית להישגים, אך נזקפים לחובתו כישלונות ובראשם הפיצול בין הרשות הפלסטינית בגדה המערבית לבין חמאס שהשתלט על רצועת עזה ב-2007, וכן חוסר ההתקדמות לעבר היעד הנכסף של הקמת מדינה פלסטינית עצמאית. על אף הביקורות והאתגרים לא התערער מעמדו של עבאס כנשיא הרשות ומזכ"ל אש"ף, ובתקופת כהונתו, שהחלה אחרי האינתיפאדה השנייה, שוררת יציבות ביטחונית בגדה המערבית. בשנים האחרונות גוברות השמועות בדבר ירידתו הצפויה של עבאס מהבמה, בין מרצון ובין מכורח, מועמדים פוטנציאליים מתארגנים "ליום שאחרי עבאס" ותכונה רבה מורגשת בזירה הפלסטינית ונותנת את אותותיה ביציבות הביטחונית באזור.

צוות חוקרים הנמנים עם תוכנית הזירה הפלסטינית במכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS) בחן וניתח את רכיבי שלטונו של עבאס; את נקודות החוזק והחולשה שלו; תרחישים אפשריים בעקבות עזיבתו; ואת ההשלכות האפשריות לזירה הישראלית-פלסטינית "ביום שאחרי עבאס".

מטרת הניתוח במזכר זה אינה לנבא מי יחליף את עבאס אלא לשרטט קשת תרחישים שבאמצעותה אפשר ללמוד על האתגרים וההשלכות על ישראל הנובעים מכל אחד מהם, תוך התמקדות בשלושה תרחישים מובילים: העברת השליטה באופן מסודר למנהיג או לקבוצת הנהגה משורות הפתח, תוך המשך תפקודה של הרשות הפלסטינית; מאבקי ירושה מתמשכים שיגרמו להיחלשות הרשות הפלסטינית ולהתחזקות חמאס והשפעתו; כאוס ואובדן שליטה של הרשות עד כדי התפרקותה והחזרת מפתחות השליטה לידי ישראל.

כמו בכל מחקר מוכוון מדיניות, הכותבים גיבשו המלצות למדיניות ולפעולה של ממשלת ישראל אל מול הזירה הפלסטינית "ליום שאחרי עבאס". חלק מההמלצות רלוונטיות להווה, כאשר עבאס עודנו בשלטון. יכולתה של המערכת הפלסטינית להתמודד עם עזיבה פתאומית של עבאס תושפע מאוד מיכולתה של הרשות לנהל תהליך חילופין מסודר ויציב, ללא מאבקי ירושה. בידי ישראל כלים לסייע בכך, כגון חיזוק הרשות הפלסטינית ומשילותה, במטרה לשרת את האינטרסים המדיניים-ביטחוניים של מדינת ישראל ולמנוע הסלמה ביטחונית שעלולה לזלוג לשטחיה.

הרעיונות במזכר גובשו על ידי צוות חוקרי וחוקרות המכון למחקרי ביטחון לאומי, רובם בעלי ניסיון רב שנים בנושא הסכסוך הישראלי-פלסטיני (לפי סדר א"ב): תא"ל (מיל') אודי דקל, ד"ר אופיר וינטר, ד"ר חגי אטקס, ד"ר יואל גוז'נסקי, יוחנן צורף, גב' נועה שוסטרמן, השגריר ד"ר עודד ערו, ד"ר ענת קורץ, עו"ד פנינה שרביט-ברוך, ד"ר קובי מיכאל.